

Mokslo Lietuva

MODERNIOSIOS GEOLOGIJOS PRADININKAS LIETUVOJE ■ 2, 3, 11 p.

JUOZAPAS VARŠEVIČIUS – KELIAUTOJAS IŠ LIETUVOS ■ 8, 9, 12 p.

EGODOKUMENTŲ TYRIMAI ■ 6, 7 p.

■ p. 5 Nauja Onos Voverienės monografija

■ p. 5 Visuomenei pristatomi mokslininkų laimėjimai

Nr. 15 (503)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Lietuvos edukologijos universiteto rektorius akademikas profesorius Algirdas Gaižutis ir tautiniais drabužiais pasipuošusios studentės sveikina akademinę mokslo bendruomenę naujų mokslo metų proga

Gedimino Zemicko nuotrauka

KAIP TAI DAROMA AMERIKOJE

Maloniai sutikus Lenkijos žurnalo „Forum Akademickie“ vyriausiajam redaktoriui Piotru Keracinskiui perspausdiname kiek sutrumpintą šiame leidinyje publikuotą vyriausiojo redaktoriaus pokalbį su JAV Elektros ir elektronikos inžinierių instituto (IEEE) viceprezidentu Jaceku Žurada (Jacek M. Żurada), kuris dėsto elektronikos ir kompiuterių mokslus Luisvilio (Louisville) universitete JAV, kaip vizituojantis profesorius skaitė paskaitas daugelyje pasaulio universitetų. Manome, kad pokalbyje gvildinti klausimai sudomins ir Lietuvos mokslo visuomenę. Tikimės, kad Lietuvos mokslininkai juos aptars savo diskusijose. Prof. J. Žurados pokalbį su P. Keracinskiu į lietuvių kalbą išvertė Vilniaus Gedimino technikos universiteto prof. habil. dr. Raimundas Kirvaitis.

Gerbiamasis prof. dr. Jacekai Žurada, kodėl išvažiavote iš Lenkijos?

Baigiau doktorantūros studijas ir stažuočiau Ciuricho politechnikos institute – ETH. Įsitraukiau į intensyvią mokslinį darbą JAV, kurio nenorėjau

nutraukti. Lenkijoje tai laikotarpis iki Solidarumo, todėl buvo sunku apsispręsti grįžti į tėvynę.

Ar šiandien irgi taip apsispręstumėte?

Nemanau, kadangi dabar jau nėra suvaržymų. Todėl raginu doktorantus iš Lenkijos grįžti į tėvynę ir žinias bei tyrimų įgūdžius, kuriuos įgijo JAV, pritaikyti savo šalyje.

Lenkijoje visi giriasi stažuotėmis ir pranešimais, skaitytais konferencijose JAV. Ar tai pasaulio mokslo rojus?

Beveik. Čia galima gauti didelių lėšų moksliniams tyrimams, nepriklausomai nuo to, ar juos vykdytų didelė ar maža mokslininkų grupė iš vieno ar kelių universitetų, ar tyrimai vykdomi vienoje srityje, ar jie tarpdisciplininiai. Esama daug įvairių mokslinių tyrimų finansavimo šaltinių. Žinoma, kiekviena paraiška tyrimams labai atidžiai nagrinėjama, tačiau geros idėjos visuomet turi gerų galimybių.

Kas traukia tyrėjus į Ameriką?

Ne tik galimybė gauti dotacijų – lėšų tyrimams, bet ir sistemos autonomija, atvirumas ir lankstumas, nepriklausomybė vykdančių tyrimus ir nekultivuojama hierarchija moksle.

Nėra hierarchijos?

Įgijęs daktaro laipsnį mokslininkas gali vykdyti bendrus tyrimus su tos pačios krypties bet

kuriuo mokslininku. Nėra paremtos mokslo laipsniais ir titulais vertikaliosios hierarchijos, nustatančios mokslininkų santykius. Vertinamas tik asmeninis įdirbis, jo apimtis ir kokybė.

O uždarbis?

Mokslininkų uždarbis du ir daugiau kartų viršija vidutinius. Tačiau jis labai skiriasi įvairiose mokslų srityse, nes paklausa nustato uždarbį.

Teologai ir humanitarai uždirba mažiau už inžinierius, gydytojus ar teisininkus, kurie gali rasti gerai apmokamą darbą ir ne mokslo srityje. Mokslininkų uždarbiai skiriasi iki keturių kartų.

Ar asmuo po doktorantūros likęs universitete gauna didesnę už vidutinį šalies atlyginimą?

Garantuotai. Tačiau nepaklausius darbo rinkoje specialybės asistentas uždirba mažiau už dirbančius paklausų darbą privačiame sektoriuje. Amerikoje mokslininkai uždarbiu nesiskundžia.

Lenkijoje problemiškas mokslo ir ūkio bendradarbiavimas.

Daugelio Amerikos universitetų mokslininkai vieną savaitės dieną gali dirbti savo firmoje. Apie tai pakanka tik informuoti rektorius. Universitetai

Arnoldas PIROČKINAS

Vertinant Lietuvos būvį po 1920 m. lapkričio 29 d. pasirašyto su Lenkija susitarimo dėl karo veiksmų nutraukimo, visada reikia turėti galvoje labai sudėtingas pasaulio verpete atsidadusios jaunos ir silpnos valstybės problemų ir jas sukeliančių dėmenų visumą. Iš tų dėmenų Lietuvos kelią iki 1940 m. birželio 15 d. išskirtinai nužymėjo išorinis dėmuo – tarptautinė konsteliacija (astronomijos terminas), t. y. besiklostanti ir sparčiai kintanti valstybės geopolitinė padėtis. Iš visų vidinių dėmenų bene vienas jau-

DU LIETUVOS EKONOMIKOS 1920–1940 M. DĖMENYS

triaušių ir paveikiausių buvo Lietuvos žemės ūkis. Todėl šiais dviem dėmenimis ryžtamės pradėti mūsų valstybės raidos per tuos du dešimtmečius apžvalgą.

Lietuvos Respublikos geopolitinė būklė 1920–1940 m.

Nuo 1920 m. pab. iki 1939 m. rugsėjo vidurio svarbus Lietuvos geopolitinės būklės bruožas buvo valstybės ribojimasis su Latvija, Vokietija ir Lenkija. Kai pastarųjų metų rugsėjyje Lenkija žlugo, Lietuva suėjo į tiesioginę sąlytį su Tarybų Sąjunga. Daugelis valstybių, turėdamos bendras sienas, neišvengia teritorinių ir kitokių nesutarimų. Ne išimtis tuo atžvilgiu buvo ir Lietuva.

Palyginti nesunkiai, nors iš pradžių taip pat būta tam tikrų abipusių pretenzijų, pavyko sienų klausimą išspręsti su Latvija. Dar 1920 m. rugsėjo 28 d. abiejų šalių vyriausybės pasirašė susitarimą nustatyti sienas arbitražo būdu. Buvo sudaryta komisija, vadovaujama D. Britanijos mokslininko ir visuomenės veikėjo prof. Džeimso Jango Simpsono (James Young Simpson). Pagal jos pateiktą projektą 1921 m. gegužės 14 d. abi valstybės pasirašė sutartį, kuri galutinai įtvirtino valstybės sieną Lietuvos šiaurėje. Taigi buvo pašalinta skaudžiausia dingstis kilti nesantaikai tarp abiejų brolišku baltų tautų ir valstybių.

Vis dėlto, nepaisant tiek abiejų vyriausybių geranoriškų deklaracijų, tiek gausių organizacijų ir veikėjų nuoširdžių pastangų, Lietuvos ir Latvijos bendradarbiavimas ilgą laiką buvo gana vangus. Tik 1934 m. sudaroma Lietuvos, Latvijos ir Estijos santarvės ir bendradarbiavimo sutartis, ženklinti tam tikrą valstybių suartėjimą. Joje įsipareigota: „Tartis užsienio politikos bendros svarbos klausimais ir teikti savitarpę politinę ir diplomatinę pagalbą savo tarptautiniuose santykiuose.“

Glaudesnį politinį ir diplomatinį Lietuvos bendradarbiavimą su Latvija ir kartu su Estija

■ Nukelta | 10 p.

■ Nukelta | 4 p.

JŲ DOMINO GEOLOGINIŲ SLUOKSNIŲ LOGIKA (3)

Pabaiga, pradžia Nr. 12 ir 13.

Lietuvoje šiemet minimos žymaus geologo prof. akad. Juozo DALINKEVIČIAUS 120-osios gimimo metinės. Apie pirmąjį Lietuvos mokslų akademijos Geologijos instituto direktorių (1941–1944) kalbamės su prof. akad. Algimantu GRIGELIU ir prof. Valentinu BALTRŪNU, kuriems taip pat buvo lemta vadovauti šiam institutui, tik jau vėlesniais laikais.

Ką primena archyvų dokumentai?

Mokslo Lietuva. Profesorius Algimantas Grigelis, sudarydamas Mykolui Kaveckii ir Juozui Dalinkevičiui skirtas knygas gan įsakmiai reikalavo remtis pirmiausia archyvų duomenimis. Kaip apibūdintumėte mūsų esamus archyvus, kiek išsami juose saugoma geologijos mokslui svarbi medžiaga?

Algimantas Grigelis. Pirmasis dokumentas apie J. Dalinkevičių saugomas Lietuvos universiteto archyve Kaune. Geologijos katedros vedėjas doc. M. Tomašauskas praneša Matematikos-Gamtos mokslų fakulteto de-

Profesorius Juozas Dalinkevičius Vilniaus universiteto Geologijos katedros muziejuje – įdomu, apie ką byloja šis eksponatas, apie 1963 m. (Nuotrauka saugoma Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje)

kanui Z. Žemaičiui, kad J. Dalinkevičius vyresnio laboranto pareigas Gamtos muziejuje pradėjo eiti nuo 1925 m. birželio 2 dienos¹. Raštą patvirtino dekanas

Z. Žemaitis, kuris visada pasirašydavo rezolucijas raudonu rašalu.

Esama nemažai dokumentų, ant kurių jis užrašydavo rezoluciją: „Gam-

Profesorius apie 1950 metus savo namų Kaune sodelyje (nuotrauka saugoma Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje)

tos fakulteto Tarybai. Prašau apsvaryti ir pranešti“. Ant to paties rašto Gamtos fakulteto Tarybos pirmininkas rašo atsakymą, kad apsvarstyta, pranešama tas ir tas... Z. Žemaitis kitą rezoluciją ant to paties lapo rašo dar kuriam nors darbuotojui. Esu matęs raštų, kur tokių rezolucijų užrašyta net šešios.

Į šį pašnekesį atsinešiau nemažą krūvą Mineralogijos ir geologijos katedros vedėjo M. Kaveckio raštelių, iš kurių matyti, kaip jis vadovavo ekspedicijoms ir rašteliais teikė nurodymus. „Ponui Dalinkevičiui, prašau surašyti petrografinę ir paleontologinę charakteristiką skirtingų sluoksnių.“ Rašyta 1927 m., kai Dalinkevičius buvo katedros laborantas. Rašteliu J. Dalinkevičiui dviračiu net į Skirsnemunę nuvežė Stasys Jucas, Kaveckio padėjėjas nuo 1925 m. iki pat mirties 1963 m. S. Jucas buvo M. Kaveckio žemietis nuo Tirkšlių ir labai daug jam padėjo.

ML. Sistema buvo pakankamai rutininė, biurokратиška, gal tam metui ir reikalinga, norint bent kiek įvėžes įsprausti darbuotojus. Bet J. Dalinkevičius net ir tomis sąlygomis sugebėdavo pasinaudoti tam tikra laisve. Trims semestrams komandiruotas į užsienį tobulintis geologijos ir mineralogijos srityse jis tyrinėja ne vien jam numatytos užduoties dalykus, bet imasi tyrinėti ir jam rūpimą terciarą. Ir ką jį tai katedros vedėjas M. Kaveckis? Jis rašo: „Aš sutikau su įvykusiū faktu, nors turiu pabrėžti, kad panašus elgesys, nepastovumas, p. Dalinkevičiui yra labai charakteringas ir, skaitau, labai neigiamas mokslui ir mokymo darbe dalykas.“

Valentinas Baltrūnas. Mokslui tai būdinga: ieškai vieno, o randi kita. Ypač geologijoje. Iš pradžių atrodo, kad atradai senus sluoksnius su fosilijomis, o vėliau paaiškėja, kad tai ledyno atvilkta senų uolienų luistas iš kito Lietuvos krašto ir liudija visai kitą reiškinį. M. Kaveckis atėjo iš tiklesniųjų – chemijos mokslų, buvo geocheminės analizės specialistas.

A. Grigelis. Vis dėlto M. Kaveckis buvo pakankamai tolerantiškas vadovas. Turėjo savo nuomonę ir ją gindavo. Yra dokumentų, rašytų rektoriui, kuriuose jis gina savo garbę ir orumą. Mat Kaveckis buvo susikivirčijęs su doc. Liudu Vailioniu. Šis buvo botanikas, vienas iš Botanikos sodo Fredoje įkūrėjų, vėliau profesorius. Jiedu buvo net pakliuvę į fakulteto garbės teismą. Kaveckis pripažino padaręs netaktą ir

jam teko kolegos atsiprašyti.

O su Dalinkevičiumi buvo štai kokia istorija. Prieš savo išvyką į Gracą, jis prie Šventosios, atodangose buvo prisirinkęs selachijų² dantukų. Jis nežinojo, koks tų glaukonitinių smėlių amžius, ar tai A. Giedraičio aprašyti terciariniai smėliai. Bet ten buvo ne terciariniai smėliai. Būdamas Grace specialiai nuvažiavo į Laisvųjų universitetą Briuselyje pas prof. M. Lerišą (Maurice Leriche, 1875–1948). Profesorius padėjo tuos žuvų dantukus apibūdinti, kad tai apatinė kreida – albis, o J. Dalinkevičius apie tai paskelbė mokslinį straipsnį. Jo kelionės į Gracą užduotyje to nebuvo numatyta, tačiau Dalinkevičius patirtas išlaidas įtraukė į darbų ataskaitą. M. Kaveckii šitai nepatiko, bet jis pripažino, kad visa tai reikėjo padaryti. Lietuvos (nuo 1930 m. Vytauto Didžiojo) universitete santykiai buvo sudėtingoki. Fakultetą savo rankose laikė dekanas Z. Žemaitis, per daug reikštis niekam neleido, bet turėjo ir savo favoritų.

Atėjau į Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultetą studijuoti 1949 m. Tame pačiame koridoriuje buvo Geologijos, kitoje pusėje – Mineralogijos katedra (kur dabar Hidrogeologijos ir inžinerinės geologijos katedra). Ten santykiai buvo normalūs, kiekviena katedra turėjo savo mokymo planus ir savo studentus. Profesoriai Kaveckis ir Dalinkevičius visuomet laikė prieškarinio etiketo, su studentais būdavo malonūs, pasitempę, niekada nemačiau jų universitete kitaip apsirėdžiusių, kaip su kostiumu, liemene ir kaklaryšiu.

Iš kur pūtė šiaurys?

V. Baltrūnas. Užtat priekabiaudavo partinė organizacija ir rektoratas. Jie bandė auklėti tuos „baltuosius“ profesorius, t. y. prieškarinius, kuriems teko kęsti absurdiškus reikalavimus.

A. Grigelis. Tiek M. Kaveckis, tiek J. Dalinkevičius privalėjo baigti marksizmo-leninizmo universitetą. Paskaitose po tikrinimų, jeigu atėdavo kas iš rektorato, kad ir prorektorius studijoms Konstantinas Mitropolskis, tai vertinimai būdavo priekabūs (sprendžiant iš protokolų). Girdi, profesoriai nėra persiėmę marksizmo-leninizmo dvasia ir nediegia studentams komunistinių idealų. Mitropolskis lietuviškai kalbėjo ne kažin kaip, bet gal ką ir suprasdavo. Ne vien geologai šitaip

Juozas Dalinkevičius 120-sioms gimimo metinėms skirtos konferencijos dalyviai prie jo namo Kaune, Rūtų g. 16 (2013-06-13). Penktoji iš kairės – Nijolė Dalinkeviūtė-Arūnienė

J. Dalinkevičius pasakoja įrašui savo prisiminimus (1974-06-29); iš kairės sėdi J. Paškevičius ir V. Skuodis (nuotrauka saugoma Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje)

buvo vertinami, bet ir zoologai Tadas Ivanauskas, Pranciškus Baltrus Šivickis ar botanikas Jonas Dagys. Aišku, jie buvo nepartiniai, bet nepamainomi, nes tuomet universitete tebuvo iš viso 12 aukščiausio lygio profesorių – habilituotų daktarų, dar ir turinčių akademikų titulus.

V. Baltrūnas. J. Dalinkevičiaus darbą 1952 m. tikrino Lietuvos mokslų akademijos komisija ir svarstė akademijos prezidentas.

A. Grigelis. Jis buvo svarstomas ne vieną kartą. 1952 m. jis svarstytas, kai dirbo Geologijos ir geografijos instituto direktoriaus pavaduotoju moksliniam darbui. Buvo sudaryta komisija patikrinti jo veiklą. Aišku, tai buvo užsakymas „iš aukščiau“. Komisijos pirmininkas buvo akad. Jonas Krikščiušas, nariai – dekanas doc. Vaclovas Chomskis ir akad. Kazimieras Biečiukas. Viename protokolo puslapyje jie J. Dalinkevičių vertino neblogai, o kituose trijuose puslapiuose vertinimai buvo tokie, kad iš instituto direktoriaus pavaduotojo pareigų Dalinkevičius buvo atleistas.

ML. Ar jauku buvo naujoje santvarkoje Dalinkevičiui? Ką apie tai galėtumėte pasakyti?

A. Grigelis. Bandė prisitaikyti, bet į sielą žmogui negi lįsi, tad konkrečiau ne kažin ką galėčiau pasakyti. Dalinkevičius mane priėmė laborantu įpusėjus trečią kursą. Pirmą dieną atvedė į didelę patalpą. Ant grindų pridėta dėžučių su faunos ir uolienuų pavyzdžiais. Dalinkevičius turėjo fenomenalią atmintį ir saugojo savo surinktą medžiagą – niekada nerašė jokių etiketėlių. Atsimindavo kiekvieną pavyzdį, kas ten yra ir iš kur atvežta. Man liepė ruošti etiketes toms dėžutėms.

Turiu seną fotografiją: sėdžiu susiėmęs už galvos, ką dabar daryti? Štai šitaip ir sėdėjau. Dalinkevičius man nieko neaiškino, turėjau tas etiketes paruošti savarankiškai.

V. Baltrūnas. Pavyzdžius Dalinkevičius užšifruodavo simboliais. Suradus jo lauko knygutę ir pirmąjį aprašą gal ir galima būtų kai ką atkurti. Universiteto kolekcijoje tūkstančiai pavyzdžių, kurie ligi šiol neiššifruoti – nei iš kur, nei kada rasti, nei ką reiškia. Įslaptinti savo surinktą pirminę medžiagą – ge-

rokai keista metodika. Gal ir mokslotyros pobūdžio disertaciją apie tai būtų galima rašyti, bet tą turėtų daryti geologas. Tačiau nerašys, nes darbo verti-

Juozas Dalinkevičius jo 80-mečio minėjime sveikina ilgametis Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslų fakulteto dekanas prof. Zigmantas Žemaitis (nuotrauka saugoma Vilniaus universiteto Bibliotekos Rankraščių skyriuje)

nimui reikalaujama kitokių straipsnių ir būtinai tarptautinėje spaudoje.

A. Grigelis. O studentui rašyti tokio pobūdžio darbus galima duoti.

V. Baltrūnas. Bene prieš 25 me-

tus įkalbinėjau katedros vadovą, kad būtų pradėta tvarkyti Dalinkevičiaus kolekcija, mat 1988 m. buvo rengiama knyga apie jį. Buvau priverstas bent neiššifruotų eksponatų skaičių nurodyti.

A. Grigelis. Kodėl taip darė – sunku pasakyti. Gal norėjo apsaugoti savo prioritetą.

ML. Ar profesorius buvo tikintis?

A. Grigelis. Yra du 1940 m. dokumentai. Vienas jų – Dalinkevičiaus pasižadėjimas dėl lojalumo Lietuvos Respublikai, kitas – Kaveckio. Jo pasižadėjimo pabaigoje nėra žodžių „Tepadedu man Dievas“, o Dalinkevičiaus pasižadėjime yra. Kokią išvadą galėtume daryti? Tuo metu jau buvo paskelbta sovietinė valdžia Lietuvoje. Kas ir koks buvo tas žmogus, kodėl vienaip ar kitaip elgėsi, kokiais motyvais ir paskatomis vadovavosi? Juk paskatos ateina iš vidaus. Doc. Vytauto Skuodžio, artimai bendravusio su Profesoriumi, prisiminimais, jis buvo tikintis žmogus. Tai didelė dorybė.

Geologą primena jo vardu pavadinta žvaigždė

ML. Ar Dalinkevičius mėgo prisiminti savo jaunystę, ar pasakojo kad ir studentams apie vasarą įmą Gervėčiuose pas savo dėdę kleboną Antaną Dalinkevičių, bendravimą su geologo ir mineralogo Ignoto Domeikos giminaičiais, tarp kurių

Lietuvos geologijos muziejaus puošmena – didžiulis „Jurinis“ amonitas J. Dalinkevičiaus memorialinėje ekspozicijoje

buvo ir Janina Idalija Poplavskaitė? Taip pat ir apie savo susidomėjimą astronomija, savo vaidmenis tautinio pakilimo moto vaidinimuose?

V. Baltrūnas. Šiaip apie save kalbėti jis nemėgo, buvo gan uždaro būdo, nelabai komunikabilus. Bet į senatvę Dalinkevičius jau davėsi prikalbinamas įrašams. Geologams doc. Vytautui Skuodžiui ir dr. Zigmui Malinauskui Dalinkevičius yra įkalbėjęs kelias dešimtis magnetinių juostų.

A. Grigelis. Visa tai išsaugota, didelė dalis tų įrašų dešifruota ir jau dabar sudaro apie 900 mašinraščio puslapių. Atsiminimai labai įdomūs, apima visą jo gyvenimą. Jie daug kur panaudoti mano rengiamoje akademikui Juozui Dalinkevičiui skirtoje knygoje. Ji pasirodys šių metų pabaigoje. Tad jis daug apie save papasakojo.

V. Baltrūnas. Vieną kartą, 1973 m., jo prisiminimus užrašė prof. Česlovas Kudaba, kuris žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ paskelbė puikų straipsnį. Toks buvo Č. Kudabos įprotis – gražiai rašyti ir greitai paskelbti.

Vis dėlto norėčiau prisiminti J. Dalinkevičiaus astronominius tyrinėjimus. Mokydamasis Gardino gimnazijoje šešiolikmetis Dalinkevičius pamato Marso opoziciją, šio reiškinio aprašymą nusiunčia Prancūzijos astronomų draugijai, tampa šios draugijos nariu už vertingus Neptūno ir

Merkurijaus stebėjimus. Taip vaikino tyrimus įvertino draugijos diplomą pasirašęs astronomas K. Flamarijonas. Nieko stebėtino, kad po gimnazijos, kurią baigė sidabro medaliu, įstojo į Peterburgo universitetą studijuoti astronomijos, bet pastudijavo tik vieną semestrą ir kitais metais įstojo studijuoti geologijos ir „kalnakasybos meno“ (gornogo iskusstva) į Peterburgo kalnakasybos institutą.

ML. Prisiminkime kaip Dalinkevičiaus vardu buvo pavadinta žvaigždė.

V. Baltrūnas. Už tai galime būti dėkingi profesorius brolio Antano Dalinkevičiaus dukrai dailininkei Bertai Dallen-Sands, tuo metu gyvenusiai Bahamų sostinėje Nasau. Ji susirašinėjo su dėde, žinojo jo nuopelnus geologijos mokslui, astronomijos pomėgį. 1991 m., artėjant J. Dalinkevičiaus 100-osioms gimimo metinėms, B. Dallen-Sands sugebėjo įtikinti Tarptautinę žvaigždžių registro organizaciją, kad ji vieną žvaigždę pavadintų J. Dalinkevičiaus vardu. Buvo išrinkta Sekstanto žvaigždynė esanti žvaigždė Nr. 218100486 ir pavadinta Lietuvos mokslininko vardu. Simboliška, kad šitaip pagerbtas mokslininkas, kuris savo kelią į mokslą pradėjo nuo dangaus kūnų tyrinėjimo. Astronomiją pavadinčią neįgyvendinta J. Dalinkevičiaus mūza. Pirmaujant geologijos mūzai J. Dalinkevičius galop jai pasky-

rė savo mokslinį gyvenimą.

ML. Kažin kodėl astronomai apeina Dalinkevičiaus pavardę, nemini net tuomet, kai galėtų šį talentingą jaunuolį priminti kaip puikų pavyzdį jaunuomenei?

V. Baltrūnas. Tiesa, senokai į Vievyje esantį geologijos muziejų atvažiuo astronomas Vytautas Straizys ir mokslo istorikas, paleoastronomas ir etnologas Libertas Klimka. Specialiai domėjosi J. Dalinkevičiaus kaip astronomo mėgėjo veikla. V. Straizys puikiai žinojo jo tyrinėjimus, pats primindavo kai kuriuos dalykus. Kai ką abu užsirašė, fotografavo, taigi abiems svečiams buvo įdomu.

Pagarbos ženklų niekad nebus per daug

ML. Dalinkevičius visus savo neabejotinai talentus užkasė giliai po žeme vienos savo deivės geologijos vardan. Ar ne per didelė auka? Ar kada nors bent

¹ Šio rašto fotografija publikuota „Mokslo Lietuvoje“. Žr. „Jį domino geologinių sluoksnių logika (2)“ – ML, 2013 m. liepos 4 d. Nr. 13 (501), p. 3.

² Selachijos – ryklinės primityvios kremzlinės žuvis, gyvenančios daugiausia tropinio ir subtropinio klimato jūrose ir vandenynuose. – G. Z. past.

Juozo Dalinkevičiaus biografas dr. Zigmantas Malinauskas prie atminimo lentos jo tėviškės vietoje Ukmergės rajono Pamušio kaime (2013-06-13)

ISTORIJOS VINGIAI

DU LIETUVOS EKONOMIKOS 1920–1940 M. DĖMENYS

■ Atkelta iš 1 p.

trukdė labiausiai du dalykai. 1918–1924 m. Latvijos užsienio politikai vadovavę ir ją formavę užsienio reikalų ministras Zigfridas Mejerovičius (Zigfrids Meierovics, 1887–1925), nepaisydamas lenkų pretenzijų į Latvijos Latgalą ar bent jos dalį, manė, kad vis dėlto Lenkija galinti būti pagrindinė atsvara ypač grėsmingai komunistinei Rusijai. Todėl Vilniaus klausimu jis rėmė ne Lietuvą, bet Lenkiją. Jo nuomonė tam tikru mastu veikė vyriausybės ir nemažos dalies latvių visuomenės poziciją. Savo ruožtu Lietuva, atsižvelgdama į tai, kad Vilniaus (taip pat Klaipėdos krašto) klausimu Maskva ją ryžtingai palaikė, vengdavo visko, kas būtų netikė šiai „sąjungininkei“, todėl iš esmės torpedavo Lenkijos lipidomą antitarybinį bloką nuo Rumunijos iki Suomijos. Būta ir kitų, smulkesnių abi valstybes ir jų vadovybes tolinančių skirtubių, bet jas nagrinėti ar net išvardyti – ne mūsų tikslas.

Lietuvos santykiuose su Vokietija skirtini du laikotarpiai. Iki kokių 1932 m. jų būta korektiškų, net palankių Lietuvai. Čia taip pat daug reiškė Vokietijos pastangos neleisti šiame regione įsistiprinti Lenkijai. Tad tų santykių nesugadino nė 1923 m. sausio 15 d. įvykdytas Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos Respublikos, kai kurių istorikų nuomone, įvykdytas net su Vokietijos pritarimu.

Po 1932 m. Vokietijoje smarkiai sustiprėjo nacionalsocialistų, vadovaujamų Adolfo Hitlerio, įtaka. 1933 m. jis tapo vyriausybės vadovu – reichskancleriu. Jo atvirai revanšistinė politika nepaprastai skatino visokiais būdais priešintis Lietuvos valdymui Klaipėdos krašto vokiečius, troškusius vėl grįžti į reichą. Kai jų veiksmai peržengė įstatymus ir net virto politinėmis žmogudystėmis, Lietuvos vyriausybė ėmėsi ryžtingų priemonių, turėjusių sustabdyti klaipėdiškių pronacistinių organizacijų veikimą. Tada hitlerinė Vokietija griežėsi taikyti Lietuvai totalinį ekonominį spaudimą, kuris buvo ypač skaudus šalies žemės ūkiui. Pateikiame to spaudimo vieną pavyzdį. 1930 m. iš Lietuvos į Vokietiją buvo eksportuota 148 211 gyvūnų kiaušinių, o 1935 m. – vos 31 (Povilaitis B. *Lietuvos žemės ūkis. 1918–1940. Jo raida ir pažanga*. 2-asis leidimas. – Vilnius, 1997, p. 157).

Su trečiąja savo kaimyne Lenkija Lietuva buvo nutraukusi visus oficialius santykius – ir diplomatinis, ir ūkinis, ir kultūrinis. Nebuvo sudaryta nė taikos sutartis. Beveik visą paliaubų laiką Lenkija prie demarkacijos linijos vykdė įvairias provokacijas. Vilniuje ir krašte laikė dideles karines jėgas, kurios kiekvienu momentu galėjo pradėti ginčluotą žygį į Kauną. Įtempti santykiai su Lenkija visais atžvilgiais buvo žalingi Lietuvai. Nepaprastai apsunkino jos tarptautinę padėtį. Kartu turėjo neigiamą padarinių šalies viduje. Nesileidžiant į išsamesnį jų atskleidimą, reikia tenkintis vienu pavyzdžiu. Vilniaus ir Suvalkų regionų miškų masyvai būtų davę Lietuvai nemaža pajamų, kurios būtų padėjusios atkurti ir plėtoti šalies ūkį. Netgi medienos plukdymas iš Nemuno aukštupio, jeigu būtų pasiekęs 1913 m. lygį, būtų galėjęs papildyti Lietuvos iždą kokiais penkiais ar šešiais milijonais litų kasmet (priešokupacinis litas tolygus bene 6–7 dabartiniams litams). Toji mediena būtų davusi darbo Rusnės ir Klaipėdos lentpjūvėms.

Tarybų Rusija (nuo 1922 m. Tarybų Sąjunga) tada nesiribojo su Lietuva, bet ryšiai su ja buvo labai artimi ir intensyvūs. Tačiau abiejų šalių valstybiniai, oficialieji santykiai buvo paradoksalūs. Nepaisant to, kad Lietuvą valdė „buožių“ vyriausybės, o po 1926 m. gruodžio 16 d. perversmo ji tapo „fašistine“, nepaisant to, kad Lietuvoje rado prieglobstį baltarusių ir ukrainiečių politinių emigrantų grupelės, nepaisant to, kad šalyje gana griežtai persekioti komunistai ir jų šalininkai, bolševikų vadovaujama proletariato diktatūra visą laiką oficialiai deklaravo ginanti Lietuvos teises į Vilnių ir Klaipėdą. Tą savo nuostatą Tarybų Sąjunga patvirtino ne viena sutartimi su Lietuva (1926, 1933 m.) ir kitais pareiškimais. Ši Tarybų Sąjungos pozicija Lietuvai buvo didelė paspirtis. Tarptautinis Tarybų Sąjungos „palankumas“ Lietuvai turėjo savanaudišką motyvą. To ypatingo palankumo lyg ir ne per daug būta prekybiniuose santykiuose: Lietuvos prekybinis balansas su Tarybų Sąjunga visą laiką buvo neigiamas.

Tam tikrą poveikį nepriklausomos Lietuvos gyvenimui darė Prancūzija, Anglija ir JAV. Šių didvalstybių santykiai su Lietuva nebuvo visai tolygūs. Tačiau nei jų, nei kitų mažesnių valstybių (Skandinavijos šalių, Čekoslovakijos ar Italijos) Lietuva negalėjo laikyti tokiais artimais draugais, kurie būtų turėję intereso ją ryžtingai ginti. Iš esmės imant, Lietuvai reikėjo pasikliauti savo jėgomis viliantis, kad kritišku atveju susiklostyt tokios aplinkybės, jog ji neliks viena. Deja, šios viltys neišsipildė...

Žemės ūkis – Lietuvos Respublikos ekonomikos šerdis

Žemės ūkis tais dviem dešimtmečiais, kaip ir nuo amžių iki tol, buvo Lietuvos ekonomikos pagrindų pagrindas, o kaimas (iki nepriklausomybės ir dvaras) – toji terpė, kuri subrandino Lietuvos nepriklausomybės idėją ir ją realizavusias jėgas.

Žemės ūkiui palankios aplinkybės

Po 1914–1920 m. niokojimų pirmasis atsigavo Lietuvos žemės ūkis. Jis ėmė teikti šaliai išteklių, leidžiančių tenkinti užgriūvančius po karų poreikius. Kvalifikuotas lietuvių ekonomikos specialistas, prieš okupaciją buvęs žymus visuomenės veikėjas, bolševikmečiu persekiotas ir engtas Domas Cesevičius teigia, kad „žemės ūkis pagal sėjamosios žemės plotus, derliaus ir gyvulių skaičių prieškarinį lygį (t. y. 1913 m. – A. P.) pralenkęs jau 1922–1923 m.“ Tuo tarpu pramonėje atsikūrimas vyko lėčiau: „...jeigu pramonės įmonių skaičius prieškarinį lygį viršijo jau 1923 m., tai darbininkų skaičius pramonėje prieškarinį lygį pralenkė tik apie 1927 m.“ (Cesevičius D. *Lietuvos ekonominė politika 1918–1940 metais*. – Vilnius, 1995, p. 26–27).

Dviejų stambių šalies ekonomikos šakų skirtumą D. Cesevičius aiškino „žemdirbių darbštumu, žemdirbystės paprastumu ir pasitikiėjimu, kad didelio karo nebus ir įsivyraus aukštos kainos

1920–1940 m. žemę įdirbdavo artojai¹

R. Pasklevičiaus nuotrauka

Javus Molėtų apylinkėje dar pjaudavo ir pjautuvais²

S. Kolupailos nuotrauka

žemės ūkio gaminiams“. Galima sutikti, kad žemdirbiai neprivalėjo kokio nors specialaus mokslo. Sugebėjimas dirbti žemės darbus buvo iki tol ir dar kurį laiką po 1920 m. tarsi savaime perduodamas iš kartos į kartą tėvų vaikams. To pakako gana primityviai ano meto žemdirbystei. Ji buvo palyginti nesudėtinga ir nereikalavo didelių kapitalų. Na, o dėl žemdirbių darbštumo yra ko ir suabejoti: juk šalia Žemaitės „Marčios“ Driėjo stovi jo priešingybė Vingiai.

Kur kas svarbesnis veiksny už D. Cesevičiaus nurodytus buvo ta aplinkybė, jog iš Europos žemės ūkio sistemos iškrito milžiniškas Rusijos potencialas. Bolševikų įvykdytas perversmas, kelerius metus trukęs pilietinis karas, o paskui prasidėjęs „buožių“ persekiojimas, Pavolgio badas ir galiausiai kolektyvizacija padarė Europos aprūpinimui žemės ūkio produktais tokių didelių spragų, jog Lietuvos žemės ūkio gaminiai neturėjo konkurentų. Taigi kokį dešimtį metų Europos rinkos už juos siūlė palyginti aukštas kainas: jos buvo svarbiausias stimulas jaunos Lietuvos ekonomikai.

Žemės ūkio reformos reikšmė

Deklaruodami kiek kitokius tikslus, Lietuvos valstybės kūrėjai ir gynėjai atvėrė dar vieną efektyvų žemės ūkio ekonomikos vystymo resursą. Iki 1913 m. Lietuvos žemės ūkis vis dėlto buvo gana ekstensyvus. Toks jis tikriausiai liko visą dešimtmetį ir po 1920 metų. Intensyvėti jis pradėjo ketvirtajame dešimtmetyje. Tačiau intensyvumo stoką trečiajame dešimtmetyje smarkiai kompensavo 1919 m. pradėta žemės ūkio pertvarka. Ji vykdėta dviem kryptimis: spartinant dar prieš karą Rusijoje pradėtą vadinamąją Stolypino reformą, kuri Lietuvoje reiškėsi kaip senųjų gatvinių kaimų išskirtymas į vienkiemius ir apie juos vientisų žemės valdų sudarymas. Šiai pertvarkai, rodos, niekas neprieštaravo.

1919 m. Lietuvoje prasidėjo ir kita pertvarka: ryžtasi dvarų ir kitų stambių žemės valdytojų žemes išdalyti bežemiams ir mažžemiams. Ši pertvarka paprastai vadinama žemės reforma.

Žemės reforma turėjo ne tik šalininkų, bet ir įtakingų priešininkų. Ja buvo nepatenkinti komunistų ideologijos veikėjai. Tačiau įdomiausia, kad iš esmės žemės reformai priešingas buvo ir Antanas Smetona su jį supančiais Tautos pažangos partijos nariais. Tas priešiškas buvo viena iš priežasčių, kodėl pirmojo Lietuvos prezidento ir

jo partijos narių neišrinko į Steigiamąjį Seimą. Tas pats nutiko tautininkams ir kituose trijuose Seimuose (1922, 1923 ir 1926). Ir D. Cesevičius, buvęs Tautininkų sąjungos generalinis sekretorius, praėjus daugeliui metų nuo žemės reformos, jau tarybiniais laikais rašydamas minėtą studiją, nenuslėpė savo nepritarimo žemės reformai: „Jeigu pirmąją Lietuvos žemės reformos dalį – kaimų skirstymą į vienkiemius ekonominiu požiūriu reikia vertinti teigiamai, tai dėl antrosios jos dalies – dėl dvarų išparceliavimo į smulkius ūkius – galima turėti daug abejonių“ (ten pat, p. 58). Šiame aptakiame pasakyme slypi tautininkų nuomonė, kad dvarai, stambūs ūkiai esą žemės ūkio kultūros židiniai ir ekonomiškai pranašesni už smulkiuosius ūkius.

Tačiau ar ši apskritai teisinga pažiūra taikytina po Nepriklausomybės paskelbimo Lietuvos dvarams?

Visų pirma Lietuvos paprastų žmonių nepakantumą dvarams ir norą juos pašalinti iš gyvenimo kėlė daugumos dvarininkų priešiškas ar mažų mažiausiaiis svetimumas lietuviybei. Bet tai ne ekonominis motyvas. Ekonominiu požiūriu bene vienas (?) agronomas Jurgis Krikščiuonas yra atkreipęs dėmesį, kad didelė dalis Lietuvos dvarininkų, valdžiusių šimtus ir net tūkstančius ha žemės, prieš karą gyvendami miestuose ir užsieniuose, mažai rūpinosi savo dvarais. Pagrindinis jų pajamų šaltinis buvo negailestingai kertami miškai. Dar labiau apleisti dvarai per karą, kai daugumas jų savininkų pasitraukė į Rusiją. Norėtume pridėti, kai nemaža jų, būdami priešiški Lietuvai, stojo į Juzefo Pilsudskio ir Liuciano Želigovskio legionus ar apsigyveno Varšuvoje arba nuo Lietuvos atplėstame Vilniuje. Tie, kurie liko Lietuvoje, retas kuris nebūtų tikęsi Jono Marcinkevičiaus romano „Benjamins Kordušas“ prototipu.

J. Krikščiuonas, tęsdamas dvarų būklės charakteristiką, sako: „Žemės ūkio Ministerijos surinktais duomenimis, po karo (Pirmojo pasaulinio – A. P.) dirvono apie 35 % dirbamos dvarų žemės; daug kur nebuvo trobesių; trūko darbo jėgos, sėklos ir t. t.“ (Krikščiuonas J. *Lietuvos žemės reforma* // Žemės ūkis, 1943, Nr. 1 (219), p. 4–5). Tad valstiečiams išdalyta dvaro žemė iš karto patekdavo į gana intensyviai žemdirbystės apyvartą. Patys dvarininkai vargu ar būtų įstengę tai padaryti, nes dauguma „dvarų buvo smarkiai praskolinę, net per 50 % jų tikrosios vertės“ (Šalčius P. *Lietuvos žemės ūkio dinamika* // Žemės

ūkis, 1943, Nr. 5 (223), p. 351).

Žemės reforma 1919–1938 m. išparceliavo iš viso 717 968 ha žemių (B. Povilaitis, cit. veik., p. 46–47). Kiti autoriai nurodo kiek kitokius skaičius. Nevienodai taip pat nurodomas sudarytų sklypų skaičius. Antai J. Krikščiuono straipsnyje pateikiama, kad iki 1938 m. pradžios jų sudaryta 77 656. Jų būta įvairios paskirties. Vadinamieji naujakuriai gavę 38 489 sklypus-ūkius (bendras žemės plotas 360 068 ha). Be to, dar 25 924 mažžemiams buvo pridėta 89 628 ha (J. Krikščiuonas, cit. str., p. 6). Tad sudėję abu skaičius, gautume, kad Lietuvoje per reformą atsirado dar 64 413 žemės ūkių.

Iš tikrųjų tiek ūkių neprisidėjo, nes dalis gavusių žemės asmenų ilgainiui taip pat nurodo skirtingai. Antai „Tarybų Lietuvos enciklopedija“ (toliau TLE, t. 4. – Vilnius, 1988, p. 656) nurodo, kad jau 1930 m. 35,4 % naujakurių savo žemės buvo netekę. O štai kitas tarybinis leidinys pateikia dar įspūdingesnį skaičių: jau 1926 m. pradžioje beveik pusė naujakurių buvo praradę gautąją žemę (žr. rusišką „Istorija Litovskoj SSR. – Vilnius, 1973, p. 338). Šių duomenų pateikimas rodo šaltinių politinę tendenciją „demaskuoti“ žemės reformą. Kaip ten buvo ar nebuvo, bet viena aišku: naujakurių praradę žemę, pasikeitęs savininkams, iš ūkio apyvartos nedingo. O kiek dėl jos praradimo galima kaltinti Lietuvos valdžią ir santvarką, derėtų atidžiai pasvarstyti.

Žinoma, nemažai naujakurių būtų prarastą žemę išlaikę, jei būtų sulaukę efektyvios finansinės ir kitokios paramos. Dėl jos stokos žemės reforma ir apskritai ūkinė valdžią politika buvo smerkiama ir iš dešinės, ir iš kairės. Iš tikrųjų nepakankama parama buvo labai akivaizdi. Pvz., J. Krikščiuono apskaičiavimu, vien 345 000 ha gavusiems naujakuriams bežemiams įsikurti 1937 m. kainomis būtų reikėję kiekvienam ha skirti po 650 Lt, t. y. iš viso 224 mln. Lt. Tuo tarpu jie iki 1938 01 01 iš Žemės ūkio ministerijos ir Žemės banko buvo gavę iš viso paskolų ir pašalpų 72 934 209 Lt. Beje, ir iš šios sumos ne visi pinigai suvartoti pagal paskirtį (J. Krikščiuonas, cit. str., p. 9).

Bus daugiau

¹ Naujoji Romuva, 1936 m., p. 417.

² Naujoji Romuva, 1936 m., p. 709.

Lietuvos mokslų akademija pristato mokslininkų pasiekimus

Lietuvos mokslų akademija nuolat ieško naujų būdų, kaip patraukliai ir įdomiai pristatyti mokslo naujoves ir pasiekimus. Vienas jų – mokslo populiarinimo vaizdo reportažų ciklas „Mokslas iš arti“, kuriame paprastai, aiškiai ir kiekvienam suprantamai aptariami Lietuvos mokslo premijų laureatų darbai.

„Daugelis žmonių vis dar nesuvokia, ką iš tikrųjų mokslininkai veikia, kokia jų darbų reikšmė ir nauda, – pastebi prof. Vytautas Basys, Lietuvos mokslų akademijos vyriausiasis mokslinis sekretorius. – Dažnai net specialistai, tarkime, daugelį metų dirbantys gydytojai, savarankiškai ir nuosekliai nesidomi mokslininkų darbu. Apie medicinos naujoves jie dažniausiai sužino įvairiose konferencijose, seminaruose ar pristatymuose.“

Anot prof. V. Basio, norint pažadinti visuomenės smalsumą, užpildyti žinių spragas ir pakeisti požiūrį į mokslą, būtinas nuoseklus ir kryptingas darbas, kurį jau daugelį metų atlieka Lietuvos mokslų akademija. Pastarąjį penketį ji mokslo populiarinimui skyrė itin daug dėmesio.

„Vieni geriau įsimena vaizdinę, kiti – rašytinę ar garsinę informaciją, todėl populiarindami mokslą tarpusavyje deriname skirtingas priemones: organizuojame mokslo renginius, leidžiame knygas, kuriame vaizdo reportažus, – pasakoja profesorius. – Tikimės, kad šis darbas duos teigiamų pokyčių: visuomenė geriau pažins mokslą ir labiau juo domėsis.“

Prof. V. Basio teigimu, ar ateityje turėsime daugiau mokslininkų, priklauso nuo daugelio veiksnių. Renkantis būsimą profesiją didelės reikšmės turi ne tik vieša informacija, bet ir ugdymo įstaigų, tėvų įtaka. Jei mokslo temos bus dažnai nagrinėjamos mokyklose, jomis domėsis ir diskutuos tėvai, tai ir jaunoji karta palankiau vertins mokslininko darbą.

Ciklą „Mokslas iš arti“ sudaro penkiolika vaizdo reportažų. Jų temos itin skirtingos, todėl kiekvienas ras labiausiai dominančią sritį. Reportažų žiūrovai susipažins su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų istorija, aiškinsis, kaip žmogaus smegenys priima sprendimus, kas le-

mia mūsų psichologinę gerovę, kaip kuriamos „ateities“ medžiagos, kaip apsaugoti vaisius ir daržoves nuo gedimo ir kt.

Reportažuose sudėtingi moksliniai tyrimai pristatomi aiškiai ir suprantamai, todėl jie tinka visiems neabejingiems mokslui. Jų žiūrovai sužinos daug neįtikėtinų ir intriguojančių faktų, suvoks, kaip mokslininkų darbai praverčia kasdieniame gyvenime.

Visus vaizdo reportažus galite peržiūrėti Lietuvos mokslų akademijos interneto svetainėje www.lma.lt.

Reportažų ciklas „Mokslas iš arti“ – tik viena iš projekto „Nacionalinės mokslo populiarinimo priemonių sistemos sukūrimas ir įgyvendinimas“ dalių. Pagal jį Lietuvos mokslų akademija veiki savarankiškai mokslų populiarinimo knygų seriją „Mokslas visiems“. Iš dvylikos kruopščiai atrinktų knygų jau išleistos penkios: Jeremy Rifkin „Trečioji pramonės revoliucija“, Matt

MOKSLAS • EKONOMIKA • SĄNGLAUDA
Kuriamė Lietuvos ateitį

Ridley „Raudonoji karalienė“, Spencer Wells „Pandoros sėkla“, Neil Shubin „Žuvis tavyje“ ir Brian Fagan „Ilgoji vasara“. Jas nemokamai galite gauti Lietuvos mokslų akademijoje (Gedimino pr. 3, Vilnius), rasti daugelio universitetų, mokyklų ir kitose bibliotekose arba atsisiųsti elektroniniu pdf formatu iš Lietuvos mokslų akademijos interneto svetainės.

Minėtą projektą Lietuvos mokslų akademija vykdo kartu su partneriais pagal 2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksnių programos 3 prioriteto „Tyrėjų gebėjimų stiprinimas“ priemonę „Žinių apie mokslą ir technologijas gilinimas ir sklaida tarp mokinių ir jaunimo bei lyčių lygybės moksle skatinimas“. Projektas finansuojamas Europos socialinio fondo lėšomis ir LR valstybės biudžeto lėšomis.

LIETUVOS MOKSLOTYROS PUOSELĖTOJA IR KŪRĖJA Pasitinkant prof. Onos Voverienės monografiją „Mokslotyra“

Dr. Birutė RAILIENĖ
Lietuvos mokslų akademijos
Vrublevskių biblioteka

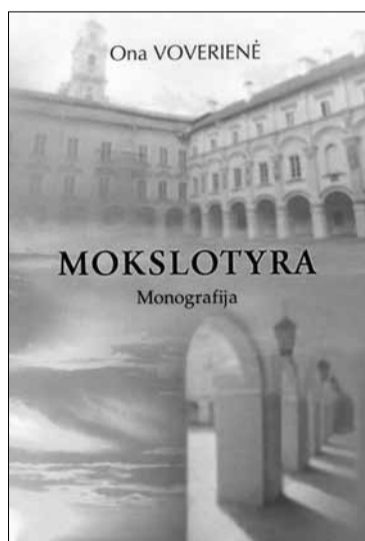
Išravėkite piktžoles, ir tada jūsų darželiuose rūtos sužaliuos

Vincenta Lozoraitienė

Ženklas, kad visuomenė pripažino reiškinio egzistavimą – sąvokos atsiradimas visuotinėje enciklopedijoje. Mokslotyra (tiesa, tada ji buvo pavadinta „Mokslatyra“) *Lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje* (1981) buvo apibrėžta taip: „Mokslotyra – mokslo šaka, tirianti mokslo funkcionavimo ir raidos dėsningumus; mokslinės veiklos struktūrą ir dinamiką; mokslo sąveiką su kitomis socialinėmis institucijomis ir materialiniu bei dvasiniu visuomenės gyvenimu“ (Lietuviškoji tarybinė enciklopedija, 1981, T. 7). Beveik po trijų dešimtmečių Lietuvos visuomenė buvo pateiktas žymiai platesnis mokslotyros apibrėžimas: „Mokslotyra – disciplina, nagrinėjanti mokslo, kaip žinių sistemos, plėtros ir funkcionavimo ypatumus, mokslo organizavimą ir valdymą, mokslo kolektyvų ir institucijų veiklą, jų sąveiką su kitais socialiniais institutais“ (Visuotinė lietuvių enciklopedija, 2009, T. 15). Šiuolaikinė mokslotyra neatšiejama nuo mokslo istorijos, mokslo filosofijos, mokslo sociologijos. Ji analizuoja įvairius mokslinės veiklos aspektus – komunikacinius ir informacinius mokslo procesus, mokslinių institucijų veiklą, mokslininkų bendruomenių šalies ir globaliu mastu raidą, mokslinės veiklos rezultatų vertinimo poreikį ir galimybes.

Atsivertus prof. habil. dr. Onos Voverienės *Mokslotyra* prieš akis rikiuojasi svarbiausi mokslo organizavimo ir valdymo faktai, kuriuos kiekvienas besidomintis mokslu turėtų žinoti. Aprašyti patys pirmieji bandymai tyrinėti mokslą nuo XVIII a., mokslotyros raida iki 2000 metų. Chronologiniuose rėmuose atskirai aprašyti mokslotyros veikla Rytų ir Vakarų Europoje – akcentuota Suomijos, Vokietijos, Rusijos, Vengrijos patirtis. Lietuvos mokslotyros praktikai skirta didelė dalis straipsnių, juose rasime pačius aktualiausias mokslo politikos, akademinės veiklos kritinius akcentus, mokslinės veiklos vertinimo rodiklių taikymo istoriją.

Lietuvoje susidomėjimą mokslotyra galėtume sieti su Džono Desmond

Profesorės Onos Voverienės monografijos „Mokslotyra“ viršelis

Bernalo monografija *Socialinė mokslo funkcija* (*The Social Function of Science*, 1939), kurios rusiškas vertimas pasirodė 1965 m. Jau kitais metais ir Lietuvos mokslininkai galėjo perskaityti rusų kalba Genadijaus Dobrovo *Mokslas apie mokslą* (*Наука о науке*, 1966), JAV mokslotyrosininko Dereko de Sola Praiso studijos *Mažas mokslas, didelis mokslas* (*Little Science, Big Science*, 1963) rusišką vertimą (*Малая наука, большая наука*, 1966). Tačiau, kaip rašo autorė: „didžiausią susidomėjimą, tikrą revoliuciją ir jausmų audrą Lietuvos mokslininkų bendruomenėje sukėlė Vasilijaus Nalimovo ir Zojos Mulčenko 1969 m. pasirodžiusi monografija *Mokslometrija* (*Наукометрия*, 1969). Ši knyga tapo ypač paklausi, spaudoje „pasipylė“ recenzijos, atsiliepimai...“

Mokslotyros kelią iliustruodama ne tik faktografinė, bet ir bibliografinė medžiaga autorė atskleidžia istorinių įvykių kontekstą per asmeninį patyrimą – ji pati buvo daugelio mokslo organizavimo Lietuvoje liudininkė, į mokslotyros kelią pasuko pačioje savo mokslinės veiklos pradžioje.

Baigusi Vilniaus universitetą (1968), Leningrado (dabar – Sankt Peterburgo) valstybiniame kultūros institute apgynusi daktaro (tuo metu – pedagogikos mokslų kandidato) disertaciją *Bibliografinių nuorodų statistinės analizės metodo taikymas, vertinant mokslo darbų informacinio aprūpinimo efektyvumą* (1979), O. Voverienė rimtai susidomėjo mokslinė komunikacija.

Mokslinių interesų kryptis – informacinio darbo efektyvumas – buvo mažai tyrinėta Lietuvoje. Informatikos koncepcija tik kūrėsi, visu pajėgumu pradėjo dirbti Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir techninės ekonominės analizės mokslinio tyrimo institutas (LIMTI, įkurtas 1970 m.), Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Bibliotekininkystės katedra, nuo 1968 m. pavadinta Bibliotekininkystės ir mokslinės informacijos katedra, 1973 m. pradėjo veikti savarankiška Mokslinės informacijos katedra. Jos vedėjas profesorius Levas Vladimirovas, gerai žinomas ne tik bibliotekininkams, bet ir visiems platesnės erudicijos žmonėms, pakvietė mokslinės informacijos specialistę ir entuziastę skaityti informatikos pagrindų kursą kelių fakultetų studentams. Prireikė beveik trisdešimt metų, kad O. Voverienės tyrimo objektas – citavimas – pagaliau sulauktų Lietuvos mokslinės visuomenės dėmesio. Deja, dar iki šiol citavimas, kaip objektyvus mokslinio indėlio vertinimo kriterijus, sulaukia nemažai nepatinkamos kritikos, sufabrikuotų kontrargumentų. Malonu pastebėti, kad ir Lietuvoje atsirado mokslinių publikacijų duomenų ir citavimo paieškos galimybė.

Studentams, rengusiems rimtus teorinius darbus, O. Voverienės mokykla labai pravertė ugdant mokslinio darbo įgūdžius. Svarbiausią reikalavimą ne kartą pakartodavo visiems savo studentams: „Nenuvertinkite savo tyrimo rezultatų, darbą užbaikite ir publikuokite.“

Kad sukaupti bibliometrinio ir mokslotyros darbo rezultatai neišbarstytų taip ir nesulaukė nei Lietuvos mokslų akademijos, nei Vilniaus universiteto palaikymo, prof. O. Voverienė juos apibendrino istoriografinėje apybraidoje *Informatikos teorinės minties raida Lietuvoje 1957–1990 metais* (1996) ir pirmojoje mokslotyros trilogijos dalyje *Bibliometrija* (1999). Jau išėjusi iš darbo Vilniaus universitete autorė savo lėšomis išleido dvi likusias trilogijos dalis: *Lietuvos mokslinės mokyklos 1945–1990* (2002) ir *Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai* (2009).

Pirmojoje knygoje *Bibliometrija* (1999) autorė pristatė Lietuvos mokslotyros arenon sugrįžtantį anksčiau smerktą bibliometrijos metodą. Bibliometrija – pasaulyje pripažintas tyrimo metodas, naudojantis dokumentų

bibliografinių duomenų statistinius duomenis, ypač citatas, neabejotinai tinka analizuojant mokslo istoriją ir vertinant dabartinę mokslo raidos būklę. Knygoje pateikti Lietuvos mokslininkų citavimo 1945–1990 m. duomenys pagal rodyklę *Science Citation Index*: fizikų, chemikų, biologų, medikų, matematikų ir kitų mokslo šakų (geografija, geologija, literatūros mokslai, kalbos mokslai, informatika ir skaičiavimo technika, šiluminė mechanika, vibrotechnika) ir pasaulio lietuvių mokslininkų citavimo duomenys. Atskirai pateikta suvestinė informacija apie Lietuvos mokslininkų citavimą 1991–1995 metais.

Su bendraautorėmis B. Railiene, G. Sasnauskaite (dabar – Miknienė) ir V. Juodėniene išleistoje antrojejoje trilogijos dalyje *Lietuvos mokslinės mokyklos 1945–1990* (2002) plačiai aprašytos bibliometrijos metodu identifikuotos fizikų, biologų, biochemikų, chemikų, technikų, matematikų, medikų mokslinės mokyklos. Taip pat aptartos besiformuojančios mokslininkų socialinės grupės, kurių nariai sieti vadovavimo disertacijai, citavimo ir bendraautorystės komunikaciniais ryšiais. Knygoje aptartos mokslinių mokyklų tyrinėjimų kryptys, mokslinių mokyklų vieta ir reikšmė mokslo istorijoje, jų identifikavimo kriterijai ir metodai.

Pirmų dviejų trilogijos knygų apimtis neleido plačiau pristatyti mokslinių mokyklų kūrėjų, mokslininkų socialinių grupių vadovų biografijų, todėl daugumą jose pristatytų mokslo asmenybių pateko į trečiąją knygą *Žymieji XX amžiaus Lietuvos mokslininkai* (2009) – taip autorės ir buvo sumanyta. Tačiau apsiribojus tokia personalijų atranka, pasak autorės, „būtų tik dar vienas Lietuvos mokslo fragmentas, nepateikiantis bent kiek bendresnio vaizdo apie visą šalies mokslą (...).“ Fizinių, biomedicinos ir technologijos mokslus atspindinti knyga nebūtų išsamūs, „toks mokslas pasauliui atrodytų šlubas ir bejėgis“. Taigi autorė savo ankstesnius tyrinėjimus papildė žymių humanitarų mokslinėmis biografijomis. Knygoje atspindėtos visos Lietuvos mokslo sritys: humanitariniai mokslai – 39 personalijos, atitinkamai socialiniai mokslai – 9, fiziniai mokslai – 23, biomedicinos mokslai – 17 ir technologijos mokslai – 4 personalijos. Norėtume atkreipti skaitytojo

dėmesį į dar vieną nuostatą, tapusią profesorės veiklos modeliu. P. Vincintos Lozoraitienės, Kazimiero ir Stasio Lozoraičių mamos, žodžius „Išravėkite piktžoles, ir tada jūsų darželiuose rūtos sužaliuos“ profesorė ne kartą yra prisiminusi, dažnai priduria: „tik tada veikla duos rezultatų, jei pirmiausia išsausime piktžoles“. Pavadinti „piktžolėmis“ galime daug dalykų: ipročius, stereotipus, žmogiškųjų silpnųjų... Mokslotyroje rezultatai gaunami analizuojant formaliuosius kriterijus: citavimą, bendraautorystę, komunikacinius ryšius mokslinio kolektyvo viduje. Rezultatų patikimumą lemia bibliografinių duomenų tikslumas – o susidūrus su klaidomis profesorė prabilo apie didžiąją „piktžolę“ – apie mokslininkų neatitumą bibliografini kultūrai. Savo nuogaštavimus dėl mokslinio darbo etikos, literatūros sąrašo patikimumo moksliniuose darbuose profesorė ne kartą kėlė konferencijose, aprašė spaudoje. Kita „piktžolė“ – kuri kartina ne tik mokslininkų, bet ir kitų sričių specialistų gyvenimą – kūrybinės veiklos organizavimo problema. Profesorė rašė apie informacinio aptarnavimo tobulinimo, mokslininkų darbo laiko bei laisvalaikio, kūrybiškumo, informacinių įgūdžių ugdymo problemas.

Pralenkusi trimis dešimtmečiais šiuo metu Lietuvoje taikomas mokslotyros praktikas profesorė Ona Voverienė pateikė Lietuvos mokslui gausybę straipsnių su mokslotyros teorijomis, metodikomis, pasaulinės patirties analize. Prieš penketį išleista jos darbų bibliografijos rodyklė gerokai pailgėjo. Šiuo metu išleista daugiau kaip 50 brošiūrų, monografijų, žinių. Spaudoje paskelbta daugiau kaip 2000 straipsnių. Nuveikta gausybė darbų, plačios visuomeninės veiklos tempų profesorė nelėtina, visada randa gerą žodį, padrąšinimą ją užkalbinusiam, nesibodi pačiomis įvairiausiomis mūsų sergančios visuomenės temomis, puikiai moka surbti žmones bendram darbui. Šioje knygoje skaitytojas ras svarbiausių mokslotyros istorijos etapų pristatymą, sužinos, kiek aistrų kėlė didžiosios mokslotyros kelias į mūsų mažos Lietuvos mokslą.

* Voverienė O. *Mokslotyra*: monografija – Vilnius: Diemedis, 2013, 360 p., iliustr. – ISBN 978-9986-23-178-3

DOKUMENTAI PRABYLA

EGODOKUMENTAI: lobių

Pabaiga, pradžia Nr. 3, 6, 10, 13 ir 14.

Šiuo tekstu užbaigiamė pusmetį skelbtą pokalbų ciklą su Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto prof. Arvydu PACEVIČIUMI, skirtą nušviesti projektą „Lietuvos egodokumentinis paveldas“ (akronimas LEGODOK) ir Lietuvoje pakankamai naują reiškinį – egodokumentus.

Mokslo Lietuva. Sprendžiant iš visko, kas buvo pasakyta, keliamas klausimas, kada egodokumentai buvo išskirti iš kitų dokumentų rūšių?

Arvydas Pacevičius. Ne visai taip. Kalbame apie formaliąją dokumento raidą, jo struktūrą, tam tikrus požymius, išskiriančius jį iš kitos raštijos, nepriklausančius nuo paveldo saugotojų ar tyrėjų valios. Yra tekę rasti daug egodokumentinių tekstų kalendoriuose, knygų priešlapiuose ir parašėse. Kartais tiems įrašams įvardyti naudojamas egodokumentinės marginalijos terminas. Tačiau smalsu, kada jie išsirutuliojo į atskirą egodokumentų rūšį – autobiografijas, dienoraščius, atsiminimus ir pan.? Pagaliau, kada apskritai tokie tekstai Lietuvoje atsirado? Kada pradėta žmogaus rūpestį ar skausmą tokiu būdu išlieti? Manytina, kad pakankamai anksti – XV, o gal net XIV amžiuje. Bent jau Vroclove, kur tada gyvavo vokiškos kultūros tradicija, tokio egodokumentai, tiksliau tekstai, aptinkami inventorinio tipo dokumentuose, sutartyse, pajamų ir išlaidų knygose, kuriose staiga tarp dalykinės informacijos išnyra netikėti įrašai apie vaiko mirtį, ir raštinga pirklio žmona tarp pragmatinio teksto staiga išlieja beribį skausmą autobiografijos ar šeimos kronikos pobūdžio eilutėmis. Panašiai Lietuvoje bažnytinėse metrikų knygose, kuriose registruojamos jungtuvės, gimę ir pakrikštyti kūdikiai, mirtys, staiga atsiranda kunigo įrašas apie siaučiantį marą ar kitos asmeninės pastabos, susiję su kasdieniu ar net asmeniniu gyvenimu. Toks rašymas turėjo ir psichologinės iškvos prasmę, taip pat tapo savitišku būdu perduoti svarbią žinią, informaciją ateinančioms kartoms. Klausimas, kada jis išsirutuliojo į aiškiai apibrėžiamą egodokumentikos žanrą, tebelieka atviras ir spėjtinas pastelkus suvienytas senosios raštijos, knygos istorijos, skaitymo ir rašymo kultūros tyrinėtojų pastangas.

Teisenos dokumentai: kiek telpa į egodokumentų sąvoką

ML. Kada teisiniai skundai su liudinių parodymais vadintini egodokumentais ir kada ne?

A. Pacevičius. Grįžtame prie mūsų pašnekesio pradžios, kai aptarėme skirtumus tarp Jakobo Preserio, taigi olandiškosios egodokumento sampratos ir vokiškosios, taigi platesnės savęs liudijimo (Selbstzeugnis) trak-

tuotės. Aišku, skirtumas yra: olandai atsiriboja nuo tokio iš šalies primesto savęs liudijimo, stengdamiesi išgryninti tiriamąjį objektą ir nepasimesti egodokumentų įvairovėje. O vokiečiai prie egodokumentų priskiria ir su teise susijusius dokumentus, dėmesio skiria liudinių parodymams, kaltinamųjų prisipažinimams ir pan. Ispanams aktuali inkvizicijos procesų medžiaga, tos veiklos dokumentai. Bet ar inkvizicijos kankinimais išgautas prisipažinimas yra autentiškas ir atspindi tikrovę? Toks klausimas kyla. Pagaliau raganų teismai Europos šalyse. Ta tema medžiaga, surinkta Lietuvoje, skelbė teisės istorikas Vytautas Raudeliūnas. Tarp raganavimu kaltintų asmenų prisipažinimų esama ir lietuviškų tekstų, kai kurie turi egodokumentikos požymių. Ne paslaptis, kad ir carinė ochranka, ir KGB tarnyba turėjo metodų, kaip iš parodymų visumos išgauti jiems rūpimą tiesą. O tarp teisenos dokumentų esama ir prievarta rašytų autobiografijų ir prisipažinimų. Daugelis jų rašyti pirmuoju asmeniu. Taigi, egodokumentikos užuomazgų juose esama. Tyrėjas turi aiškiai pasakyti, kokiais aspektais ir kokių tikslu tirs. Tačiau pati savaime raganų teismų ir kita panaši medžiaga nėra egodokumentai. Tegalime kalbėti apie asmens (savi) raiškos problemą tokiuose dokumentuose. Panašiai yra ir su testamentais. Testamentai buvo labai įvairūs, atsirado gana anksti. Pvz. yra žinomas Vilniaus vaivados Jono Manvydo 1458 m. rugsėjo 1 d. testamentas lotynų kalba, sudarytas Vilniaus pilyje, kuriuo turta užrašo žmonai Onai ir sūnams Jonui ir Vaitiekui bei dukroms Sofijai ir Jadvygai. Testamentų ypatybė ir raida Lietuvoje dar nėra pakankamai ištirta. Bet jie, ypač sudaryti „pirmąja ranka“ ir neredaguoti, nepatyrę juristų, notarų redakcijos priskirtini prie egodokumentų. Testamentai, kaip ir laiškai, dažnai yra kažkur viduryje tarp dalykinės (pragmatinės) ir privačios raštijos, kurią ir siejame su egodokumentika.

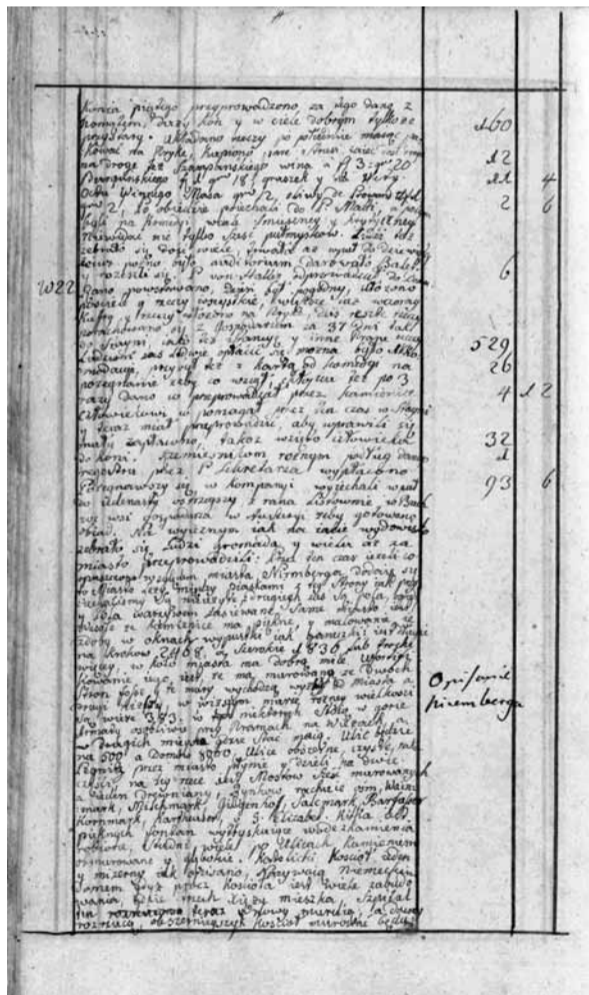
ML. O ūkio, bažnytinės knygos ar tai ne pragmatinė raštija?

A. Pacevičius. Inventoriai, vizita-

cijų aktai, metrikų knygos ir kiti dokumentai neabejotinai priskiriami pragmatinei raštijai. Bet jose irgi galima ieškoti egodokumentalumo apraiškų. Kita vertus, reikia atskirti, kas buvo ūkio knygos kitose šalyse, ir kas buvo Lietuvoje. Užsienyje ūkio arba namų knygos buvo kiek kitokios, jas nuosekliai iš kartos į kartą rašė raštingi žmonės, tęsė šeimos ir giminės tradiciją. Jose daug intarpų apie šeimą, kokie vaikai kada gimė ir t. t. Tokie dokumentai priskirtini egodokumentinio tipo namų (šeimos) kronikoms. Prancūzijoje, Vokietijoje susiformavo kiek kitokia privataus gyvenimo dokumentavimo tradicija. Lietuvoje tie dalykai paprastai atsiduria tarp vadinamųjų marginalinių egodokumentų – kažin kur kažin kas rašė spausdintos knygos priešlapiuose ar pabaigoje, ant kalendoriaus lapelių, rankraštinėje knygoje radęs

Prienu seniūnas Mykolas Butleris (1715–1782), kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1780 m. sumanytojas

Mykolo Butlerio ir jo palydovų 1779–1780 m. kelionės dienoraščio fragmentas. Dienoraštis saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje

riaus lapai, Jonas Mekas savo atsiminimuose mini tokią knygą buvus namuose Semeniškiuose. Kita vertus dera prisiminti, kad Lietuvoje asmeniniai, šeimų ir giminių archyvai dėl istorinių aplinkybių yra išdraskyti ir išblaškyti. Tą patį galime pasakyti ir apie egodokumentinius tekstus. Nemažai jų pastaruoju metu atrasta iš naujo, sudėlioti iš fragmentų ir priverčia naujai pažvelgti į mūsų šeimos ir privataus gyvenimo istoriją. Pvz., tokie yra daug egodokumentikos požymių turintys atminimų albumai, kuriuos pastaruoju metu sistemaiškai tiria Reda Griškaitė ir paskelbė minėtame rinkinyje „Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė“ jiems skirtą plačią studiją. Beje, atminimų albumai funkcionavo ir tarpukario, ir sovietmečio privačioje ir viešojoje erdvėje, juos netgi sovietinėje armijoje vadinamieji dembeliai kruopščiai dailindavo, kad turėtų ką parsivežti namo ir parodyti. Bet tai jau atskiras žanras ir atskira tema, mat egodokumentinių tekstų pirmuoju asmeniu juose būdavo mažai.

Egodokumentai kaip integrali humanitarinių ir socialinių tyrimų dalis

A. Pacevičius. Taigi reikia skirti atskiras egodokumentikos tyrimo tradicijas, mokyklas. Kokia kryptis Lietuvoje susiformuos, dar negalėčiau drąsiai prognozuoti. Bet kad vykdam mūsų projektą tyrėjai gavo naują ir labai stiprų impulsą, abejonių nekyla. Galima teigti, kad ryškėja apskritai nauja tyrimų tendencija, pastebima ir mūsų istorikų, šaltiniotyryninkų darbuose (paminėtinas tęstinis leidinys „Istorijos šaltinių tyrimai“). Tokiuose tyrimuose egodokumentai suvokiami jau nebe kaip atskira memuarinių šaltinių grupė, bet mėginama egodokumentinę prieigą taikyti ir kitiems

šaltiniams. Egodokumentinė prieiga reiškia mėginimą kiekviename istoriniame tekste ieškoti subjektyvumo, dokumento kūrėjo asmenybės saviraiškos. Netgi Lietuvos metrika, dalykiniai inventoriai, bibliotekų katalogai gali būti perskaityti kaip jų sudarytojų mentaliteto išraiška ir atspindys. Apskritai tokie pokyčiai reiškia archyvų mokslo, šaltiniotyros, istorijos tyrimų antropologizavimą, tyrimų metodologijos papildymą egodokumentalumo teorija. Visi šie pokyčiai tyrimų lauke reiškia tarpdalykinių studijų svarbos augimą. Į juos turi įsitraukti įvairių institucijų mokslininkai. Svarbu, kad ir mūsų projekte dirbo mokslininkai iš labai skirtingų institucijų. Vadinasi, tai tarpdisciplininis ir tarpdalykinis tyrimų laukas.

ML. Gal tas institucijas pavardykime?

A. Pacevičius. Tai Lietuvos istorijos institutas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Klaipėdos ir Vilniaus universitetai, pagaliau kaip atskira grandis pastarojo universiteto Komunikacijos fakultetas. Yra daugiau institucijų, kuriose egodokumentais domimasi, tačiau ne vien ir net tiek savo tyrimo temos vystymui, bet kaip tyrimo šaltiniu, arba paveldo objektu. Galiu paminėti istorikės Vilmą Žaltauskaitę, Jolitą Sarcevičienę, tiriančias savimonės problematiką, tapatumų raišką, J. Sarcevičienę taip pat nagrinėja šeimos ir kasdienybės istoriją, V. Žaltauskaitė kunigų indėlį į Lietuvos kultūrą ir jų tapatumo raišką XIX a. pab.–XX a. pr. Šioms tyrėjoms egodokumentas svarbus ne tik kaip informacijos šaltinis, bet ir kaip visuomenės raidos, mentaliteto rodiklis, būtinas kultūros atributas ir ženklas. Egodokumentai domina ir politinės istorijos tyrėjus. Didelės apimties dienoraštyje aptikus frazę, kad tulas didikas parėmė vieną ar kitą politinę grupuotę, todėl seimas priėmė vienokią ar kitokią sprendimą, galima daryti platesnes išvadas apie visos valstybės struktūrą ir raidą. Šitai domina ir politinės valstybės istorijos tyrėjus, tačiau praverstų sistemines požiūris, paremtas ne tik pragmatine-dalykine raštija, bet ir egodokumentika. Kasdienybės istorijos, regionų raidos ar kitų naujausių istorijos krypčių tyrėjams kaip tik svarbios yra mažiau tyrinėtoms socialinėms grupėms, atskiros asmenybės, atskleidžiančios per biografistiką, neįmanomą be egodokumentinių šaltinių platesnio panaudojimo. Egodokumentikos tyrimai yra skirti mano ir kitų raiškai, kuri savo ruožtu yra integrali bendros valstybės ir tautos raidos ir gyvenimo dalis.

Žinoma, reikia kritiškai vertinti egodokumentus, taikyti įvairius tyrimo įrankius, metodus ir t. t. Svarbu iš karto atsijoti, kas buvo rašoma sau ir kas skirta viešumai, o tai tikrai nėra paprasta padaryti. Pagaliau, kam, jei ne komunikacijos ir informacijos mokslams, turi rūpėti klausimas: o kaip vyko ir tebevyksta egodokumentų – dienoraščių, memuarų, korespondencijos – publikavimo, viešinimo procesas? Tenka pripažinti, kad visu tuo domėtis tik pradėdame, nes mūsų pajėgos ir galimybės dar pernelyg menkos, kad tokią svarbią problematiką įvairiapusėiškai ištirtume. Suprantama, pirmiausia buvo skelbiami didžiūnų, svarbiausių

Mieli „Mokslo Lietuvos“ skaitytojai, kviečiame prenumeruoti „Mokslo Lietuvą“ pašto skyriuose ir internetu 2013-iems metams: mokslo visuomenės informacija Jus pasiekis greičiau ir operatyviau negu laukiant internetinio laikraščio varianto. Prenumeratos kaina: 1 mėn. – 9,19 Lt, 3 mėn. – 27,55 Lt.

skrynia, kuri pradeda atsiverti (6)

Knygos „Butlerio kelionės į Italiją ir Vokietiją 1779–1780 metais dienoraštis“ (Vilnius, 2013) viršelis. Išleido Vilniaus universiteto leidykla

valstybės asmenų dokumentai, bet labai įdomu tyrinėti, kaip nuo didžiųjų buvo einama prie mažiau reikšmingų, ne itin garsių ir kur būtent sustota? Pagaliau, kodėl sustota? Kodėl vienoje šalyje apie tuos vadinamus paprastus žmones daug parašyta ir jų egodokumentų daug paskelbta, o kituose kraštuose beveik nieko? Kokiame amžiuje, istorijos tarpsnyje kyla susidomėjimo vienokiais ar kitokiais egodokumentais kreivė? Visa tai komunikacijos ir informacijos mokslų tyrimo objektas.

Vykdyto projekto rezultatai ir pamokos

ML. Mūsų visą pusmetį trukusio pašnekesio pabaigoje, kaip apibūdintumėte kone trejus metus vykdyto projekto rezultatus ir pamokas?

A. Pacevičius. Regis, daug dalykų aptarėme, bet visko neišsėmsi... Kaip ir buvo planuota, atlikti kompleksiniai egodokumentų tyrimai, siekiant susisteminti turimas žinias, tobulinti klasifikaciją ir įvedant į mokslinę apyvartą naują terminą, kuriant informacinę sistemą ir duomenų bazę, popu-

liarinant rezultatus ir naujas mokslo žinias. Svarbiu rezultatu laikyčiau egodokumentų inventorizaciją, aprašymus, kuriais virtualioje erdvėje galės naudotis ir tyrėjai, ir visi trokštantys žinių. Manau, kad projektas visų pirma paliks pėdsaką fundamentinių tyrimų požiūriu. Jie matomi paskelbtose ir greitai pasirodysiančiose publikacijose. Iš viso, kaip numatyta, parengtos net šešios knygos. Kai kurios iš jų jau išleistos arba atiduotos spaudai. Tai minėtas straipsnių rinkinys „Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX a.“, taip pat Juozapo Mykolo Karpio „Ganytojiškasis laiškas Žemaičių vyskupijos dvasininkams“, kuriame su partneriais iš Klaipėdos universiteto (Vacys Vaivada, Roma Bončkutė ir kt.) pamėginome egodokumentikos apraiškų paieškoti ir oficialiame, pragmatiniame dokumente – vyskupo ganytojiškame laiške. Ypač laukiu pasirodant dviejų sudėtingų, didelių apimtimi šaltinių publikacijų. Tai „Juozapo Jurgio Hilzeno dienoraštis, 1752–1754 m.“, kurį plačiai aptarėme ankstesniame pokalbyje, taip pat „Butlerio kelionės į Italiją ir Vokie-

tiją 1779–1780 metais dienoraštis“. Priminsiu, kad M. Butleris, Prienų seniūnas, marijonų vienuolijos, o tuo pačiu ir Marijampolės miesto fundatorės Pranciškos Ščiukaitės-Butlerienės sūnus, su šeima ir gausia palyda vyko „pasikultūrinti“ į Veneciją, kelionės užrašai labai detalūs, pateikta daug kasdienybės istorijai svarbios informacijos: pradedant maisto ir valgybos kultūra ir baigiant opera. Tai tekstas, be kita ko, dokumentuojantis kultūrinio turizmo apraiškas XVIII a. Lietuvos gyvenime. Šios šaltinių publikacijos svarbios tiek egodokumentikos teorijos, tiek ir praktinių, taikomųjų aspektų požiūriu, nes buvo tobulinama kelionių dienoraščių rengimo ir pateikimo metodika. J. J. Hilzeno dienoraštis skelbiamas dviem kalbomis, tad kyla daug neaiškumų, kaip suderinti tokią Lietuvos mokslo pasaulyje nelabai įprastą „dvikalbystę“. Be išvardytų knygų, dar baigiama rengti metodinė studija „Daktiniai Lietuvos egodokumentų tyrimo ir panaudojimo aspektai“ ir „Lietuvos egodokumentų bibliografija“. Jose mėginome studentams, jauniems ir

patyrusiems tyrėjams pateikti svarbios susistemintos informacijos, naudingos metodinės medžiagos, leidžiantis įdomią, bet tuo pačiu reikalaujančią tam tikrų įgūdžių, kelionę po egodokumentikos pasaulį. Yra daugiau dalykų, susijusių su egodokumentų tyrimo problemomis, kurių mes vien šiuo projektu neišspręsimė, kai ką reikės tyrinėti ir projektui pasibaigus. Antai neramina klausimas, koks vaidmuo egodokumentikos sklaidoje tenka žiniasklaidai, viešajai nuomonei, kaip šiuo atveju veikia įvairūs propagandos mechanizmai, cenzūros nebuvimas (arba buvimas). Daugybės veiksnių visuma, kurią tyrinėti labai svarbu ir įdomu. Egodokumentų socialinės sklaidos ir atminties mechanizmų tema man žadėjo parašyti straipsnį garsi europinio masto tyrinėtoja Anna Bagerman iš Olandijos, kur šie dalykai labai plačiai tyrinėjami. Regis, kad straipsnis atidėtas vėlesniam laikui. Pagaliau, svarbu patyrinėti, kaip mūsų laikais dėmesys tokio pobūdžio dokumentinei literatūrai priklauso nuo spaudos, knygų spausdinimo ir kitų komunikacijos priemonių. Kodėl visuomenei pateikiami vieno autoriaus memuarai, o kito ne? Kur veikia atsiktinumas, o gal esama dėsningumų? Taigi, dar yra ką patyrinėti ir aiškinantis nežinomus egodokumentų telkinius, ir plečiant informacinę sistemą, ir gilinant metodologines, teorines problemas. Tarp jų paminėtinos šios tyrimų kryptys: egodokumentika kaip socialinių ir kultūrinių praktikų visuma, individualus ir kolektyvinis tapatumas, erdvės ir laiko raiška egodokumentikoje, egodokumentų funkcionavimas visuomenėje ir kt.

Tarp teigiamų ir itin svarbių šio projekto rezultatų paminėčiau sėkmingą jaunųjų tyrėjų įsiliejimą į mokslinį darbą ir kitas veiklas. Egodokumentų duomenų bazę pildė jaunos istorikės, dabar jau doktorantės Toma Zaranaitė ir Milda Kvizikevičiūtė. Jos, beje, paskelbė ir savo pirmuosius straipsnius minėtame rinkinyje „Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė“. Prie Hilzeno dienoraščio dirbo doktorantė iš Torunės Joanna Orzel. Iš jaunųjų, bet labiau patyrusių, pažymėčiau jau žinomą iš gausių publikacijų Komunikacijos fakulteto doktorantą Tomą Petrei-

kį, kurio straipsnis „Egodokumentai knygų parašėse“ minėtoje rinktinėje jau sulaukė gražių atsiliepimų. Labai svarbiu dalyku laikau ir tarptautinį bendradarbiavimą, ypač su strateginiais partneriais Lenkijoje, taip pat Prancūzijoje. Šis bendradarbiavimas leido projekte išryškinti lyginamąją tyrimų perspektyvą. Gaila, kad šiame etape nepavyko įtraukti į tyrimus kaimynų iš Baltarusijos, Rusijos, Latvijos, tačiau ryšiai užmezgti ir, manau, jie bus plėtojami. O apie pamokas kalbėti dar anksti, reikia sulaukti ekspertų, recenzentų įvertinimų, nesinori užsiminti savigyra ar saviplaka. Tačiau man buvo svarbi patirtis, susijusi su vadyba, komandiniu darbu, finansinių išteklių administravimu ir kitomis veiklomis, iš pirmo žvilgsnio atsietais nuo mokslinių tyrimų. Visų tų dalykų mokėmės visus trejus metus, bet tobulinti tikrai dar yra ką. Galbūt tai pavyks padaryti projekto tęsinuose... Pabaigoje noriu nuoširdžiai padėkoti projekto vykdymo grupės nariams Waldemarui Chorązyczewskui, Šarūnui Liekiui, vykdymo grupę ir projektą beveik prieš metus palikusiai Julijai Zinkevičienei. Tariau ačiū partneriams profesoriams Stanisławui Roszakui, Romualdai Świerdriui, Vilniaus universiteto ir Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoms, be kurių pagalbos neturėtume fundamentalų Hilzeno ir Butlerio dienoraščių publikacijų. Dėkoju Juozui Markauskui ir „DIZI“ kompanijai, kūrusiai interneto svetainę ir Legodok duomenų bazę (adresai internete: <http://legodoc.lt/>), VU Komunikacijos fakulteto ir Vilniaus universiteto vadovybei ir administracijai, Lietuvos mokslo tarybai ir visiems, kuriems padedant ir dalyvaujant kartu bandėme atverti egodokumentikos lobių skrynią. Tikiuosi, kad šis pokalbių ciklas bent kiek prisidėjo prie bendro supratimo, kas gi yra tie egodokumentai, ir kodėl juos tyrinėti yra svarbu. Ačiū Jums, mielas Gediminai, už taiklius klausimus, privertusius pasukti galvą dėl regis, elementarių dalykų, ir kantrybę diskutuojant. Juk polemikoje gimsta mokslinė tiesa...

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Iš akademinio folkloro (5)

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje du nuolatiniai nugirstų pokalbių dalyviai įnikę skaito dienraštį „Respublika“. Juos sudomino eilinio Švietimo ir mokslo ministro samprotavimai apie universitetų ateitį. Mat mūsų naujas ministerijos vadovas, drąsiai tarsi patyręs ekspertas svarstydamas pasaulio akademiniam gyvenime plintančią tendenciją, mėgina ją iš savo saurų mąstymo rėmų perkelti į Lietuvą. Ministras teigia, kad artimiausiais metais Europoje išnyks 90 % universitetų. Priežastis rimta: plinta studijos nuotoliniu būdu, kaip esminė virtualių universitetų veiklos sritis; čia po bakalaurinės internetinės bendrųjų dalykų programos absolventai galės žinias toliau gilinti prestižiniuose universitetuose, kur įgyjama reali ir kokybiška dalykinė specializacija.

– Akivaizdu, kad Lietuvos akademinės veiklos padangėje ryškėja nepateisinamas universitetų perteklius, o tai savo ruožtu kelia neatidėliotinų pokyčių poreikį, – samprotauja humanitarinės minties atstovas.

– Tuo labiau, kad veik trečdalis iš jų nepakyla aukščiau kolegijų lygmens, – priduria gamtos tyrėjas.

Keliolika minučių aptarę studijų programas, jų trūkumus, pasikalbėję apie prastą dalykų dėstymą, akademinio gyvenimo dalyviai pasuka savo dėmesį kitos problematikos link:

– Čia matome paradoksalių dalykų: veik kiekvienas universitetas ruošia vadybininkus, piktinasi pirmasis, – o kas gi ta „vadyba“? Lietuvoje tai kažin koks neapibrėžtas dalykas, manau, savo esmėje slepiantis „visų reikalų“ žinovų rengimą. Teisingiau tarant, nieko konkretaus atlikti nemokančio „specialisto“ ugdymą. Mes gi dar prisimename tokius tarsi specialistus – „ideologinio fronto“ politikus bei marksizmo aiškintojus.

– Mūsų šalyje radikalai mažinti universitetų skaičių – dar ankstyvas ir visuomenei žalingas ketinimas; tačiau perpus sumažinti jų kiekį ir kelti programų bei dėstymo turinio kokybę – būtinas reikalas.

– Ai, koks stiprus pasipriešinimas kils; ai, kokį „gvaltą“ sukels atsiliekančių institucijų rektoratai, kai valstybė pasisuks šių pokyčių kryptimi, – „kvarksi“ Dominykas – tas viską matantis ir girdintis juodvarnis.

...

Dienraščio „Respublika“ priede „TVPublika“ (2013-06-22) žymus kultūros veikėjas, filosofas ir pedagogas Krescencijus Stoškus pareiškė: „Man asmeniškai Lietuvos pirmininkavimas ES Tarybai nieko nereikia“. Ar iš tikro ne tik jam, bet ir mums visiems Europos

masto spektaklis nieko nereikia? Apie tai mąsto du skaitytojams jau pažįstami akademinės visuomenės personažai.

– Kai ką reiškia, – porina humanitaras. – Reikalas tas, kad turėsime begėdiškai didelių išlaidų, dar labiau mus klampinsiančių į skolas. Jau dabar kalbama apie 214 mln. litų; tai tik minimalios išlaidos. Be to, bus pademonstruota tariama Europos Sąjungos demokratija – jos narių „lygybė“ tarp „labiau lygių“. Ir visa tai bus parodoma sumaniai mulkinant mažesnius partnerius, kad taptų sėkmingiau sau naudingai tvarkyti naujo „sojūzo“ lyderių ūkinis bei finansinis reikalas.

– Dar daugiau, mūsų apskručiai – visokio plauko zuokai ir zuokiukai turės gerą progą pasipelninti ir pasireklamuoti, – antrina gamtos žinovas.

– Taigi taigi, seimūnams ir politikams atsivers puikios galimybės tarp apkvailintų rinkėjų stiprinti savo pozicijas.

Šį kartą slaptasis patarėjas Dominykas tyli; mat jis daugiau žino, nei derėtų be rizikos lepletėti apie tai, „ką reiškia“ mums ruošiamas kabaretinis reginys, kurio vizualų poveikį stiprins būriai grizečių ir kitų balagano figūrų.

Nepriklausomas socialinis etnografas, 2013 m. birželis

Pats laikas sugrįžti prie JUOZAPO

Pradžia Nr. 2 ir 5.

Apie mūsų tėvynainio botaniko, gamtininko Juozapo VARŠEVIČIAUS dvi keliones į Centrinę ir Pietų Ameriką tęsiame atnaujintą pašnekesį su mokslo istoriku, Niujorko politechnikos universiteto profesoriumi Romualdu ŠVIEDRIU. Pamėginsime pasiaiškinti, ką naujo per pastaruosius keletą metų pavyko išsiaiškinti apie Varševičiaus asmenybę. Faktiškai tai mokslininko portreto rekonstrukcija, remiantis jį pažinojusių žmonių laiškais, atsiminimais ir kita tyrinėtojus ne mažiau dominančia medžiaga.

Paukščių balsams akompanuojant

Tęsiant pašnekesį su prof. Romualdu Šviedriu, būtų tam tikras praradimas, jei neapibūdintume tolesnio pokalbio aplinkos. Rugsėjo mėnuo, saulėta diena. Vilniaus senamiestis tvoskia karščiu, kuris gal net pagelbės susikurti nuotaiką, labai reikalingą kalbant apie Juozapo Varševičiaus keliones į Centrinę ir Pietų Ameriką. R. Šviedrys su žmona Aliucija Vilniaus senamiestyje įsikūręs gražiai renovuotame name Žemaitijos gatvėje. Iš gatvės nelabai įtartum, kad šio namo gyven-tojai turi didelį kiemą, į kurį dar reikia patekti pro sunkius uždarytus vartus. Šį kartą patekti į šią sumodernintą viduramžių aplinką nėra sudėtinga, nes profesorius jau laukia persisvėręs per antro aukšto langą iš savo buto – tokį savo pašnekovą ir įamžinau su „Leica“. Beje, taip pat sumoderninta, kadangi šiai kompanijai vokišką optiką „suvienijus“ su japonų „Panasonic“ kompanijos elektronika, turime fotoaparata, per kurį tam tikra prasme susieina Orientas ir Oksidentas, lietuviškai tariant, Rytai ir Vakarai.

Norėdamas sudaryti pokalbio temai artimą aplinką profesorius Romualdas įjungė muziką, kurioje skamba dešimties skirtingų rūšių paukščių balsai. Šį muzikinį kūrinį kuriant dalyvavo Kornelio universiteto (Cornell University, Niujorko valstija, JAV) Ornitologijos laboratorijos mokslininkai. Tikėtina kad kai kurios iš tų paukščių balsų Amerikos žemyne galėjo girdėti ir mūsų tėvynainis Juozapas Varševičius, kuriam pritiktų ne vien orchidėjų radėjo ir kolekcininko, bet ir ornitologo, taip pat reptilijų tyrinėtojo ir entomologo vardas. Juk savo mecenatui XIII Derby grafui Edvardui Smitui Stenliui į Angliją J. Varševičius siuntė egzotiškus Naujojo Pasaulio paukščius.

Skambant paukščių balsams pats laikas pradėti naują pokalbio apie J. Varševičių atkarpą.

Kaip buvo kuriamas J. Varševičiaus portretas

Romualdas Šviedrys. Atrodo, kad būtent Aleksandras fon Humboltas J. Varševičiui rengiantis keliauti po Centrinę Ameriką (1845–1850) pasiūlė jam susitikti su Gvatemaloje tuo metu gyvenusiu anglu verslininku Džordžu Ure Skinneriu, žinomu ir kaip botanikas. Žodžiu, pažintis galinti J. Varševičiui praversti. Kelionėje mūsų tėvynainis ketverius metus susirašinėjo su Dž. U. Skinneriu, o pirmą kartą susitiko grįžęs į Europą – Londone. J. Varševičius atvyko į Londoną gerokai išsekintas ligų, pavargęs ir, žinoma, be pinigų, o tuo metu kaip sykius iš Gvatemalos verslo reikalais į

Londoną atvyko Dž. U. Skinneris. Jis dviem savaitėms priėmė Varševičių apsigyventi savo namuose, kol šis toliau keliaus į Berlyną.

Skinnerio žmona rašo vienai savo draugei laišką, kuriame dalijasi savo naujaisiais įspūdžiais. Girdi, praėjusį pirmadienį Džordžas atsivedė pasaulyje pagarsėjusį keliautoją, žymų botaniką lenką. Galime būti dėkingi šios moters žingeidumui ir išties tik moterims būdingam pastabumui, kaip ji laiškuose aprašė Varševičių. Smulkiai išdėstė, kaip ši įžymybė apsirengusi, kaip atrodanti ir t. t.

Visa bėda, kad man buvo labai sunku iš anglų kalba parašyto laiško į lietuvių kalbą tiksliai išversti kai kurias to meto išsireiškimus, posakius ir būtent moterims būdingus pastebėjimus. Todėl nutariau atidėti tikslesnį vertimą ateičiai. Vis dėlto dailininkei dizaineriui Irenai Šatūnas kai kurias Varševičių aprašancias laiško vietas ekspromtu išverčiau, norėdamas, kad dailininkė pamėgintų atkurti keliautojo portretą. Suprantama, ji rėmėsi Varševičiaus gerai žinoma graviūra, kuri išspausdinta (2008 m. balandžio 17 d. Nr. 8(386)) ir „Mokslo Lietuvoje“. I. Šatūnas jau buvo sukūrusi Ignoto Domeikos portretą, kaip kad jis galėjo atrodyti prieš jam išvykstant į Čilę. Man atrodo, jog ir Varševičius nusipelnė meninio įprasminimo. Dailininkė Irena tai užduočia labai tinka, nes gerai išstudijavusi XIX a. europiečių drabužius, jų nešioseną, madas. Tai svarbu siekiant atkurti tiek Ignoto Domeikos, tiek Juozapo Varševičiaus portretus. Jaučiu, kad po truputį mums pavyks išjudinti gal visai naują Lietuvos mokslo istorijai kryptį – rekonstruoti istorinius mokslininkų portretus.

Mokslo Lietuva. Išties nuostabus dalykas. Kaip Jums ši mintis šovė į galvą, kas suteikė pradinį postūmį?

Romualdas Šviedrys. Vyko prof. Juozo Algimanto Krikštopaičio knygos „Pralenkęs laiką: Theodor

Pietvakarių Kolumbijos pusėje Varševičius perėjo visas tris Andų kalnų atšakas

Grotthuss¹ pristatymas Šiauliuose. Ten sutikau skulptorių Kęstutį Balčiūną, kurio diplominį darbą – Theodoro Grothuso bronzinę skulptūrą (1986 m.), sukurtą I. E. Repino dailės akademijoje Sankt Peterburge, galima išvysti Žeimelio Žiemgalos muziejuje. K. Balčiūnas savo automobiliu mane vežė iš Šiaulių į Kauną, kelyje turėjome progos pasikalbėti. Man padarė įspūdį, kaip K. Balčiūnas aiškino principus, kurių būtina laikytis menininkui, kuris

Profesorius Romualdas Šviedrys nekantrauja pasidalyti atrasta nauja informacija apie Juozapo Varševičiaus keliones

siekia atkurti istorinės asmenybės portretą. Anot Balčiūno, labai daug apie žmogų galima pasakyti iš jo drabužių, jų nešiosenos ir daugybės niuansų, kurie yra labai svarbūs dailininko ar skulptoriaus darbe.

Man šie įspūdžiai sukėlė didelį norą sukurti pirmiausia Ignoto Domeikos portretą, ir būtent to meto jo atvaizdą, kai Domeika iš Prancūzijos rengėsi vykti į Čilę. Ką apie tą jo pasirengimą žinojau? I. Domeika neturėjo paso,

Domeikos nuotraukas.

Įdomu, kad prieš pat jo kelionę Prancūzijoje buvo išrasta fotografija. Dailininkė Irena visais šiais duomenimis remdamasi sukūrė I. Domeikos portretą, kaip jis turėjo atrodyti 1838 m. būdamas 36 metų amžiaus.

ML. Varševičiaus portreto rekonstrukciją atlikti buvo paprasčiau?

R. Šviedrys. Nepasakyčiau. Dailininkei kilo daugybė klausimų dėl jo drabužių, sėdėjimo manieros, kuri buvo užfiksuota graviūroje. Man teko sėsti ir panašiai sudėti kojas, rankas, žiūrėti kaip krenta šešėliai ir pan. Žodžiu, pozavau dailininkei, o jai net ir ranka padėta ant etažerės kėlė nemažai klausimų. Portreto tikroviškumui visa tai labai svarbu, praleistų smulkesnių negali būti. Graviūroje yra tikrovės neatitinkančių dalykų, kurie matyti net ir mano ne visai įgudusia akimi.

Žodžiu, ėmėmės mokslininko portretinio panašumo rekonstrukcijos darbo. Tai irgi tam tikra prasme mokslo istorijos dalis. Skaitydamas Dž. U. Skinnerio žmonos laišką pats sau atradau nemažai naujo.

Atkuriant Varševičiaus portretą

ML. Neabejoju, kad tolesnių pašnekesių metu priartinsite mus prie gerokai tikslesnio ir gilesnio J. Varševičiaus asmenybės supratimo, bet prieš tai norėčiau šį bei tą pasiaiškinti. Galiu suprasti XIX a. Prancūzijos policiją, kuriai rūpėjo I. Domeikos antropologiniai duomenys, bet kodėl Jus, mokslo istoriką, domina mokslininko ūgis, veido forma, plaukų ir akių spalva? Visa tai svarbu dailininkui, režisieriui ar aktorui, sumanusiems kurti meninį filmą apie I. Domeiką ar J. Varševičių, tik gaila ir keista, kad apie tokį projektą dar negirdėti. Apmaudu, kad visa tai nerūpėjo XIX a. dailininkams, kurie būtų galėję palikti žymių keliautojų, mokslininkų ir atradėjų tikslus meninius

portretus. Menininkus galima suprasti, nes mūsų aptariamų keliautojų šlovės valanda dar nebuvo išmušusi. Jums rūpi, kokiais drabužiais vilkėjo Domeika ir Varševičius, nors net dailininkas batalistas Janas Mateika, XIX a. kurdamas paveikslą „Žalgirio mūšis“, atrodytų, nelabai kvaršino galvą dėl XV a. pr. Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių naudotos ginkluotės, šarvų. Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas istorinėje drobėje parodytas įspūdingai, bet tarsi būtų užmiršęs prieš mūsų užsidėti šarvus.

R. Šviedrys. Panašiai daugelyje istorinių filmų Senovės Romos raiteliai joja su balnakilpėmis, nors to meto Europa jų išvis nežinojo. Balnakilpės pirmieji pradėjo naudoti daug vėliau rytų klajokliai. Bizantijoje balnakilpės žinotos tik nuo VI amžiaus. Panašiai Renesanso dailininkai tapė Jėzų Kristų, aprėdami renesansiniais drabužiais, visai sau nekvaršindami galvos, kad tokie aprėdai pasirodė po pusantro tūkstančio metų.

Kas man kaip mokslo istorikui rūpi istorinio asmens portrete? Pradėsiu nuo lenkų tyrinėtojų skelbtųjų J. Varševičiaus penkių laišku, kurie buvo publikuoti minint jo 60-ąsias mirties metines. Iš tų laišku prieš mūsų akis iškyla vargšas atsiskyrėlis, nekalbus keistuolis, egzotiškų augalų, vabzdžių, moliuskų ir paukščių pažinimo labai paaukojęs visus civilizacijos patogumus ir bet kokią gerovę. Jis ilgus mėnesius vienas keliauja per Pietų Amerikos džiungles, džiaugiasi užvalgęs indėnams įprastų kukurūzų ar aptikęs laukinių vaisių ir uogų. Iš tiesų jam teko buvoti ilgoje ekspedicijoje po Centrinę Ameriką, įveikti 500 mylių ir apie tai jis rašo. Bet kaip buvo iš tikrųjų?

Pasirodo, kad tose kelionėse Varševičius buvo sutikęs ir nemažai bendravo mažiausiai su kokiais penkiais žinomais botanikais, su kai kuriais net kartu tęsė kelionę, nes buvo saugiau. Norint susidaryti autentišką vaizdą apie mūsų keliautoją ir atradėją, visos smulkesnės gali būti ne tik įdomios, bet ir labai reikšmingos gilesniam asmenybės atskleidimui.

Varševičius noriai bendraudavo su Prūsijos ir kitų vokiečių žemių konsulais. Gvatemaloje jis sutiko vieną konsulą pavardė Klee, kuris atstovavo kelioms šiaurės vokiečių žemėms, tarp jų ir Berlynui. Tas Klee buvo ir verslininkas, panašiai kaip ir Skinneris, atstovavo didžiausios Gvatemalos eksportuotojos interesams. Svarbiausias tos kompanijos akcininkas ir buvo Džordžas Skinneris.

Kartą Dž. Skinneris, gavo laišką iš Anglijos, o jį parašė žymus botanikas Džeimsas Beitmanas (James Bateman, 1811–1897). Atsiuntė laiške kelis retų orchidėjų piešinukus, prašydamas šių rūšių paieškoti ir jam atsiųsti. Skinneris pradeda angliui prašomas orchidėjas siuntinėti, o adresatas stebisi: kaip taip greit jam rūpimas rūšis sekasi rasti ir atsiųsti. Ta draugystė plečiasi ir tai paskatino Skinnerį pramokti botanikos dalykų. Pagaliau Skinneris žinomas ir kaip maždaug šimto naujų orchidėjų rūšių atradėjas, ko neturėtume pamiršti. Vieną dieną jis gavo laišką iš Varševičiaus, kuris tuo metu buvo visai netoli Gvatemalos.

Laiškais susipažinęs su Skinneriu Varševičius pradeda siuntinėti orchidėjas į Karališkąjį botanikos sodą (Royal Botanic Gardens) Anglijoje, dažniau vadinamą Kew Gardens. Jo direktorius

VARŠEVIČIAUS asmenybės (3)

buvo Skinnerio draugas garsus botanikas Hookeris vyresnysis (Hooker Sr.), vėliau jo sūnus vadovavo karališkajam sodui. Iš pradžių Skinneriui Varševičius nepatiko, nes jis siuntinėjo į Kew botanikos sodą orchidėjas ir dar įkyriai prašė direktoriaus Hookerio, kad šis jam duotų darbo. Hookeris laiške klausė Skinnerio, kas yra tas Varševičius? Skinneris jau buvo nutaręs nutraukti ryšius su „tuo keistu žmogumi“, t. y. Varševičiumi.

Atsiradus Varševičiui Londone visai netikėtai Skinneris rašo laiške Hookeriui, kad Varševičius tikrai labai geras, energingas vyras, rašo lordui Derby, laiške girdamas Varševičių kaip labai kruopštų, drąsų ir patikimą tyrinėtoją, kurio niekas nesustabdys ir neįbaugins. Kai Varševičius atvyko į Londoną, žinodamas tame mieste tik

revoliucijų Europoje dėl politinių motyvų turėjo apieisti žemyną, kai kurie atsirado Meksikoje ar Centrinės Amerikos šalyse, domėjosi vietos gamta, botanika.

ML. *Visiška priešingybė Teodoras Grothusas, kuris Prancūzijos revoliucijos ir bonopartizmo idėjų veikiamas barono titulu ir daleytiš „fon“ prieš savo pavarde atsakė ir iš keturių tėvų duotųjų vardų pasiliko tik vieną. Demokratiškumas visose veiklose ir asmeniniame gyvenime toliau jį nuolat lydėjo. Matyt, jam ne tušti žodžiai buvo prancūzų libertė, egalitė, fraternitė.*

R. Šviedrys. Gal Lietuvoje to meto aplinkoje tas fon nedaug ką reišė, bet Varševičiaus aplinkose Europoje ir Amerikos žemyne, matyt, buvo svarbus.

Grįžkime prie Varševičiaus kelionės

galėjo ją palaikyti lenkų kalba, kurios juk taip pat nemokėjo. Kalbėdamas Varševičius energingai mostagudavo rankomis, bet kažin kaip vis dėlto su Skinneriu susikalbėdavo. Kadangi keistas svečias angliškai nesuprato, tai ponias Skinneris su pas ją atvažiavusia drauge truputį jį apkalbėdavo, bet šis neėmė į galvą, buvo visados gerai nusiteikęs. Laiškuose draugei ponias Skinneris užsiminė ir apie labai reikšmingus dalykus, antai kad Varševičius į Londoną atvežė dvyluką ar daugiau narvų su egzotiškais Centrinės Amerikos paukščiais – kolibriais, papūgomis ir pan.

ML. *Trumpai kalbant, Varševičius nesibodėjo draugijos, greit užmegzdavo kontaktą su labai įvairiais net nepažįstamais žmonėmis. Savo kelionėse į džungles taip pat nebuvo vienišius, svedavo į pažintis su įvairių tautų botanikais.*

Derby, kuris rinko egzotiškų kraštų gyvūnėlius. Tas lordas užsakė Varševičiui atsiųsti jam įvairių retų paukščių ir gyvūnėlių. Bet kad iš tos sunkios veiklos Varševičius būtų praturtėjęs, to nebuvo.

Ką tais laikais reišė keliauti per Andus ir džungles

ML. *Net ir atsitiktinai gyvenimo kelyje Varševičiaus sutikieji žmonės tyrinėtoji gali suteikti nežinomos ir įdomios medžiagos apie mūsų kraštietį. Jau nekalbant apie tuos penkis botanikus, su kuriais Varševičiui likimas lėmė kartu keliauti ekspedicijose po Pietų Ameriką. Jų laiškuose, atsiminimuose gali būti nemažai ligi šiol tyrinėtojų nežinomų dalykų.*

R. Šviedrys. Truputį keista, kad lenkų tyrinėtojai pasitenkino penkiais rastaisiais ir publikuotais Varševičiaus laiškais, padarę išvadą, kad visa kita tikriausiai žuvo. Matyt, nekilo mintis paieškoti jo laiškų kitų tautų botanikams – nebūtinai lenkams. Pavyzdys kad ir Skinnerio laišakai iš Gvatemalos į Londoną žmonai, o juose rašoma ir apie Varševičių.

Galimas dalykas, kad pavyks surinkti ir daugiau žinių apie Varševičiaus bendrakeleivius ir kolegas. Tenka apgailestauti, kad tik nedidelė jo rinkinių ir kolekcijų dalis pasiekė Europos botanikos sodus, buvo aprašyta ir pateko į mokslo apyvartą. Bet tokia lemtis ištiko ne vieną Varševičių. Pietų ir Centrinėje Amerikoje nuolat kildavo įvairių sumaiščių, pilietinių karų. Antai Skinneris iš Gvatemalos net 39 kartus įveikė Atlantą verslo reikalais, ir tai buvo nelengvos kelionės. Pasitaikė ir toks atvejis, kai jis laimingai pavėlavo į laivą, kuris vėliau sudužo prie Anglijos krantų su visu Skinnerio kroviniumi. Ne ką saugiau buvo Gvatemaloje:

nuolatiniai plėšikų puldinėjimai arba reikalavimas mokėti už kariuomenės išlaikymą mieste. Norėdamas nuvykti į jam priklausantią kavos plantaciją Skinneris kartais turėdavo pasirūpinti 50 kareivių apsauga. Teko jam kelis kartus net kautis, užpuolus plėšikams.

ML. *Bet Varševičius buvo taikus žmogus.*

R. Šviedrys. Centrinėje Amerikoje šautuvą turėjo, nors ne visi keliautojai mokslininkai buvo ginkluoti. Kartais ir Varševičius keliaudavo kartu su kelionėje sutiktu botaniku – abiem saugiau. Svarbu pastebėti štai ką. Varševičius niekada nesulaužė jokio vietos indėnų tabu. Jei būtų prasižengęs, tai daug kartų būtų galėjęs prarasti ne tik visą mantą, bet ir galvą. Tiesa, vieną kartą buvo apvogtas prie Guajakilio Ekvadore, bet tą padarė ne indėnai, o vietiniai nenauđėliai pastebėję, kad keliautojas turi pinigų arklų nuomai. Mat reikėjo vežti tyrimų prietaisus, surinktas orchidėjas ir kitus augalus. Pasitaikydavo ir taip, kad konkurentai, dirbdavę kitiems komerciniams užsakovams, taip pat siuntė į Europą retus augalus, tas pačias paklausą turinčias orchidėjas, egzotiškus paukščius, kitus botanikams ir biologams įdomius eksponatus, užsiundydavo ant savo konkurentų plėšikus ar net žudikus.

Bet grįžkime prie Varševičiaus ir jo šautuvo. Pirmajame savo laiške rašo: vos atvykęs į Gvatemalą, per mėnesį surinko tūkstantį augalų ir juos išsiuntė savo užsakovui van Houthe į Belgiją. Toliau rašo laiške, kad tik tada galėjo daugiau laiko skirti jaguaro medžioklei. Šis žvėris sekiojo paskui orchidėjų ieškojusį Varševičių. Deja, po sėkmingos medžioklės Varševičius susirgo dėmėtąja šiltine ir dešimt mėnesių labai sunkiai kapstėsi iš ligos, vos liko gyvas.

Grėisė ir kitokių pavojų. Vokietis Auguste R. Endres (1838–1874) rinko orchidėjas septynerius metus daugiausia Kosta Rikos teritorijoje. Atrado apie 100 naujų orchidėjų rūšių (Varševičius atrado apie 300). Bet ir jis kopdamas į Razu ugnikalnį pavaizduotas ginkluotą šautuvu, kartu su bendrakeleiviu. Kopė ant mulų, kurie patvaresni ir patikimesni už arklius. Į tą patį ugnikalnį buvo įkopęs ir Varševičius. Deja, atvykęs į Kolumbijos Karibų pajūrį, Endres žuvo. Jo mirties aplinkybės nėra aiškios. Vienas šaltinis teigia, kad mirė nuo tropinės ligos, bet kitur pasakyta, kad buvo nušautas Riohacha miestelyje, Kolumbijoje.

Kuo mane domina Endres? Varševičius ir Endres savo kelionėse nesutiko, nors vaikščiojo tais pačiais takais. Abiems teko patirti tų pačių išbandymų, sunkumų ir pavojų. Viena straipsnio autorius apie Endres gana tiksliai nustatė jo kelionių maršrutus pasinaudojęs jo rastosiomis augalų rūšimis – kur ligi šiol jos auga. Tačiau ne tik augalai padėjo nustatyti keliautojo maršrutą, bet ir iš NASA gautos Kosta Rikos kalnų iš kosmoso nuotraukos. Labai įspūdingi vaizdai. Iš jų matyti, kokius gamtos paspėstus spąstus tekdavo įveikti keliautojams. Nuolatinis leidimasis žemyn ir vėl kopimas aukštytyn, ir taip daugybę kartų, kur jokių didesnių takų nėra. Svarbiausia išvada: jeigu pavyktų panašiu būdu nustatyti

¹ Krikštopaitis J. A. Pralenkės laiką: THEODOR GROTHUSS. Vilnius: Pradai, 2001. ISBN 9986-943-70-1

Varševičius rinko ne tik orchidėjas, bet ir paukščius, varles, įvairius vabzdžius ir sėklas (ilustracijose kalninis kacikas, žaliasis kolibris ir bronzinis pionas)

Skinnerio adresą, šiedu susitikę jau gyvai bendravo kaip geri draugai.

ML. *Lietuvio savybių nepaslėps net tropikų miškai ir Andų kalnai. Akivaizdu, kad ilgiau bendraujant požiūris į Varševičių keisdavosi į gera, net jei ne visos jo savybės iš pradžių galėjo patikti prie kitokių manierų įpratusiems anglams.*

R. Šviedrys. Visa tai teikia vilties, kad Londone gali būti ir daugiau Varševičiaus laiškų.

Varševičius ponios Skinner akimis

ML. *Autentiškam Varševičiaus portretui susidaryti nė vienas mokslininkas tiek nenusipelnė kiek Džordžo Ure Skinnerio žmona, kuri pastebiai ir tiksliai apibūdino bent jau Varševičiaus išorę, jo drabužius, kai kurias jo bendravimo manieras ir būdo bruožus. Bet mes net šios pastabios moters vardo neišgirdome, bent jau pokalbyje nebuvo paminėtas.*

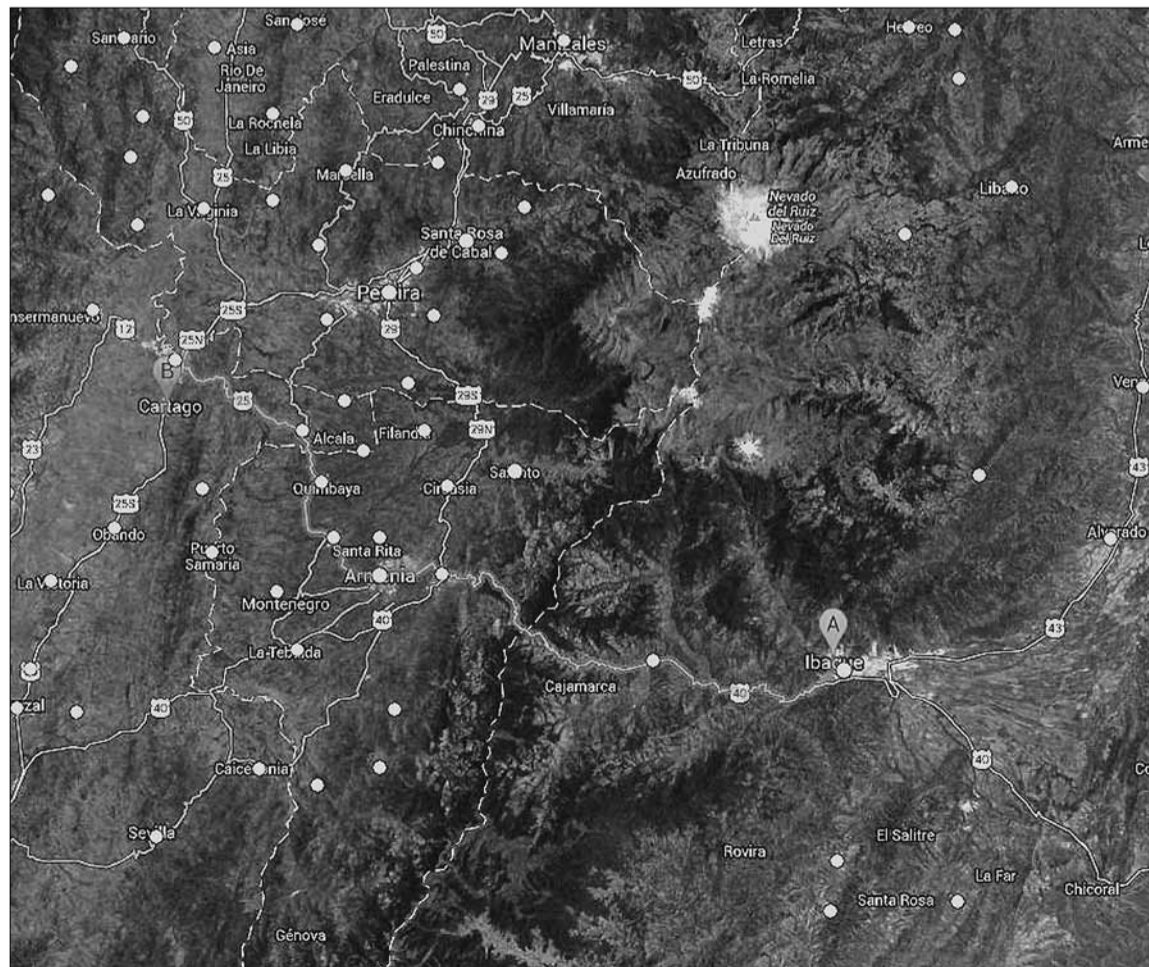
R. Šviedrys. Po penkerių varginančių kelionės metų Centrinėje Amerikoje Varševičius Londone atsirado išsekintas geltonojo drugio, be lėšų ir visai nepriminė pasiturinčio bajoro. Atrodė apgailestinai: buvo be pinigų, nieko šiame mieste nepažinojo, turėjo tik Skinnerio adresą. Atėjo ir sako maždaug taip: gelbėk... „Mano vyras jį priėmė iš gailėsčio“, – rašė savo laiške draugei ponias Skinner. Bet netrukus labai susidraugavo ir nutarė jam padėti. Kad šitaip pasielgtų angli – nėra dažna. Angliui svarbu, kad jam kas nors asmenį pristatytų, rekomenduotų. Anglams labai svarbu priklausymas tai pačiai socialinei klasei.

ML. *Bet ir Varševičius didžiavosi savo titulu, skambančiu pakankamai įspūdingai: Josef Ritter von Rawicz Warszewicz.*

R. Šviedrys. Aptariamam metu jis visur yra fon, t. y. bajoras. Lietuvoje gal niekur taip nepasirašinėjo, bet Berlyne visi fon, tai kaip jis dabar atsiliks. Buvo keletas tokių bajorų, kurie po 1848 m.

į Londoną. Gyveno pas Skinnerius beveik dvi savaites. Poniai Skinner labai nepatiko Varševičiaus apranga, su tokiais drabužiais jo negalima sėkmadieniais leisti į bažnyčią... Penkerius metus praleidęs Pietų Amerikoje, bastėsis po džungles, neįėjau jis turės fraką? Be to, nemokėjo angliškai, su ponu Skinneriu susikalbėdavo pusiau ispaniškai, pusiau lenkiškai, bent taip ponias Skinner atrodė. Veikiausiai į kalbą įpindavo vokiškų žodžių, bet ponias Skinner šios kalbos nemokėjo,

R. Šviedrys. Nepamirškime, kad Varševičiui ne mažiau nusipelnė ir ponios Skinner vyras Dž. U. Skinneris. Būtent Skinnerio dėka antrą kartą į Pietų Ameriką Varševičius galėjo iškelti jau gerai aprūpintas, bent jau daliai savo kelionės. Galėjo nusamdyti jam talkinėjusius pagalbininkus, arklius, kuriais surinktus augalus gabeno į uostą. Buvo visai kitos galimybės. Ir dar viena nauja mus pasiekusi žinia: Dž. U. Skinneris parašė į Londoną laišką lordui

Persikėlimas per centrinę Andų atšaką iš Ibagė miesto į Kartago miestą

PATIRTIS

KAIP TAI DAROMA AMERIKOJE

Nuotrauka iš Dalaius Navakausko asmeninio archyvo

Elektros ir elektronikos inžinierių instituto (IEEE) 8 regiono vykdomojo komiteto kasmetiniame suvažiavime Londone, 2011 metai

■ Atkelta iš 1 p.

kuria sistemą, o jos tikslas – skatinti technologijų perdavimą, patentavimą – dengia patentavimo kaštus, o po to dalijasi su išradėju lėšomis, gautomis už licencijos pardavimą.

Ar studentai ir doktorantai mokomi bendradarbiauti su verslu, patentuoti ir apsaugoti intelektinę nuosavybę?

Yra tų kryptių dalykų studijų. Žinių komercializavimas, ypač techniškių ir taikomųjų mokslų srityse, tampa vis svarbesne studijų programų dalimi, dažnai privaloma.

Ar patentas gali tapti daktaro disertacija?

Gali, bet tai nedažnas atvejis. Atvirkščiai, doktoranto tyrimų dalis gali tapti patentu. Daktaro disertacijos esmė yra mokslo inovacija ir žinių plėtra. Patento paskirtis kita.

Lenkijoje nepopuliaros tikslųjų ir technikos mokslų studijos. Ar panašiai yra ir JAV?

Man atrodo, kad techniškių kryptių studijos yra sunkesnės ir reikalauja daugiau pastangų, nei, pvz., humanitarinių mokslų studijos. Joms reikia gero mokyklinio parengimo, ir šis reikalavimas siaurina stojančiųjų gretas. JAV vykdoma dviejų lygių kandidatų studijuoti atranka: po abiturų ir po bakalauro studijų – į magistrantūros studijas, o po šių – į doktorantūros studijas. Į tuos aukštesniuosis lygius pritraukiame ne tik JAV studentų, bet ir studentų iš bet kurios pasaulio šalies.

Kaip atsirenkate doktorantus?

Kontaktuodamas su universitetais ir jų rėmėjais, o taip pat su pačiais kandidatais – konferencijų dalyviais. Pasitaiko ir labai nestandartinių variantų: būdamas dekanu priėmiau keturis puikius doktorantus iš Kinijos Jiaotong universiteto.

Kas moka už studijas?

Pakvietusieji į doktorantūrą privalo rasti stipendijų šaltinių priimtiems doktorantams. Technikos mokslų srityje beveik visos magistrantų ir doktorantų studijas finansuoja universitetai, kartais – fondai ar vykdomi projektai.

Tik nedidelė dalis remiama pramonės ar verslo. Magistrantai ir doktorantai ne tik nemoka, doktorantai 4–5 metus dar gauna stipendijas.

Kodėl universitetai priiima tokias išlaidas?

Universitetai vykdo savo švietėjišką misiją ir mokslinius tyrimus. Tai uždaras ratas: doktorantas vykdo tyrimus, tuo pačiu mokosi.

Ar jie įdarbinami pagal gautas dotacijas?

Taip, kol rengia daktaro disertaciją, arba podoktorantūrinėje stažuotėje. Po to jau turi verstis patys.

leškoti darbo kur nors kitur?

Absolventai dažniausiai nelieka universitete, kurį baigė, ar kuriame parengė daktaro disertaciją. Turi susirasti darbą kur nors kitur. Tai taisyklė su retomis išimtimis. Dabar vis dažniau techniškieji universitetai reikalauja iš būsimų dėstytojų darbo stažo po doktorantūros.

Kaip klostosi mokslininko karjera JAV ir ką galite pasakyti apie habilituoto daktaro laipsnį Lenkijoje?

Mokslininko karjerą lemia asmeninis įdirbis, išreiškiamas visų pirma publikacijomis, o po to – citavimu. Nepažįstu nė vieno, padariusio karjerą moksle be svarių publikacijų. Tai visuotinis reikalavimas. O habilituoto daktaro laipsnis teikiamas kai kuriose šalyse ir, tikriausiai, turi prasmę. Norintis tapti nepriklausomu mokslininku privalo turėti pakankamai savų publikacijų ir įnešti indėlį į savo mokslo kryptį. Habilitacija, kaip tam tikru būdu apibrėžta procedūra, gali tą nepriklausomybę mokslininkui suteikti. Remiu habilitacijos esmę, nors tai nereikia, kad ji visur turi būti. Tai yra tam tikros Europos dalies tradicija ir nematau pagrindo jos atmesti.

Ar Gdanskio politechnikos institutas, kurį Jūs baigėte, gerai Jus išlavino? Klausiu, nes dabar dažnai kalbama apie prastą rengimo lygį Lenkijos universitetuose.

Išlavino labai gerai, ypač pirmuose kursuose. Tie pagrindai neprarandami. Gavau puikų išsilavinimą, kurį nedvedjodamas prilyginčiau tam, kurį suteikia

geri užsienio universitetai, turiu galvoje JAV ir Šveicariją, Vokietiją ir Japoniją, nes šias šalis pažinau asmeniškai.

Kas per institucija yra IEEE (Institute of Electrical and Electronics Engineers)? Kaip ištariate šią santrumpą?

IEEE (ai triple i) – tai didžiausia pasaulyje tokio pobūdžio institucija, vienijanti 440 tūkst. narių. Nors vadinama institutu, tai yra mokslininkų ir inžinierių, dirbančių elektros ir elektronikos, kompiuterijos, telekomunikacijų ir informatikos inžinerijos srityse, draugija. Jos tikslas – kurti ir įgyvendinti technologijas, revoliuciniu būdu gerinančias žmonijos gyvenimo lygį ir kokybę.

Kaip patekote į IEEE?

Dar būdamas doktorantu Lenkijoje paskelbiau straipsnį IEEE žurnale. Tada neįsivaizdavau, kad kada nors su šia institucija turėsiu ką nors bendra. Būdamas JAV įsitikinau, kad tai svarbi ir įtakinga organizacija, be kurios mokslo ir technikos pažanga būtų kur kas lėtesnė. Įstojau į ją. 1994 m. Floridoje suorganizavome pirmąją konferenciją apie neuroninius tinklus. Nuo tada mano ryšiai su IEEE tapo artimesni. Buvau renkamas į vis aukštesnes ir atsakingesnes pareigas.

Elektros ir elektronikos inžinierių instituto (IEEE) viceprezidentas prof. Jacek Żurada

Lenkijoje manoma, kad tapti IEEE žurnalo redakcinės kolegijos nariu – nemažas laimėjimas. Kodėl ši institucija pradėjo leisti žurnalus, ir ar tikrai jie tokie prestižiniai?

Iš 200 aukščiausiai vertinamų mūsų srities žurnalų IEEE leidžia 160. Žurnalai skatina technikos vystymąsi. Aštuntajame dešimtmetyje prasidėjo intensyvus mikroelektronikos vystymasis, devintajame dešimtmetyje – informatikos, dešimtajame dešimtmetyje – internetinių ryšių. Dabar visa tai yra išmaniusiuose telefonuose ir internete, surišame su jutikliais ir duomenų bazėmis. Kartu su naujomis technologijomis radosi naujų žurnalų. IEEE ketverius metus vadovavau periodinių leidinių komisijai ir naujų žurnalų steigimo procesui. Turime mokslinių leidinių – žurnalų ir konferencijų darbų rinkinių, skelbiančių mokslo naujoves, ir vadinamųjų techniškių žurnalų, skirtų inžinieriams praktikai.

Visam tam reikėjo lėšų.

Mūsų institucija – ne pelno siekianti, tad ir lėšos, kurias uždirbame, leidžiamos institucijai išlaikyti ir žurnalų leidybai.

Tai reiškia, kad apmokate spaudos

Žurnalo „Forum Akademickie“, kuriame spausdinamas interviu su prof. Jaceku Żurada viršelis

kaštus ir redakcijų bei mokslo tarybų darbą.

Iš tiesų apmokame įvairius kaštus: už publikacijų parengimą ir spaudą bei mūsų portalo *IEEEExplore* infrastruktūros vystymą bei palaikymą. Tačiau visų pirma remiamės šimtų savanorių armija. Autoriai, recenzentai, redaktoriai, mokslinių komitetų vadovai negauna honorarų. Apmokamas tik personalas, tiesiogiai dalyvaujantis spausdinant ir platinant žurnalus. Apmokamas personalas taip pat organizuoja konferencijas – per tūkstantį konferencijų kasmet.

Lenkijoje labai vertinami bibliometriniai rodikliai. Ką darote, kad IEEE leidiniai pasiektų aukštus rodiklius? Kas už tai atsakingas?

Sėkmę garantuoja teisingai nustatyti publikacijų kokybės kriterijai ir gerai organizuotas leidybos procesas. IEEE žurnalų redakcinė kolegija skiria vyriausiuosius redaktorius. Redaktorius, pripažintas savo srities autoritetas, remiasi nedideliu patyrusių recenzentų skaičiumi ir žino, kaip vertinti straipsnius, kuriuos priimti ir kuriuos atmesti, išmano procedūras ir, žinoma, straipsnių vertę.

O kaip su reitingavimu ir bibliometrija?

Nesiekiame rodiklių, bet juos sekame. Bibliometriniai žurnalo rodikliai proporcingi jo straipsnių citavimui mokslinėje literatūroje, o tai, savo ruožtu, yra žurnalo skaitomumo ir jo kokybės pripažinimo, o ne specialių pastangų, pasekmė. Reikšmingas ir gerai parašytas straipsnis, paskelbtas tinkamame žurnale, bus cituojamas daug kartų, o darbai, skelbiantys mokslo krypties lūžį, bus cituojami tūkstančius kartų ir neretai daugelį metų.

Ar esate bibliometrijos šalininkas?

Bibliometrija turi daug rodiklių. Apskritai jie rodo, kiek kitų tyrėjų pastebėjo publikaciją. Tai išmatuojama citavimų ir nuorodų skaičiumi. Hiršo (Hirsh) indeksas tinka kiekvieno individualaus tyrėjo publikacijoms vertinti. Citavimo faktorius vertina žurnalo kokybę. Galima kritikuoti šiuos ar kitus rodiklius, tačiau kiekvienas jų turi ir

tam tikrą prasmę. Kita vertus pasitaiko, kad autorius publikuoja tik gerindamas savo bibliometrinius rodiklius, pvz., skelbia apžvalginius straipsnius, kurie, nors ir nebūdami originalūs, paprastai gausiai cituojami. Bibliometrinių rodiklių siekimas tampa svarbesniu už mokslinio darbo kokybę ir žinių plėtros uždavinį. Todėl kartais bibliometrinius rodiklius tenka žiūrėti rezervuoti.

O kaip konkuruojate su didžiosiomis akademinėmis leidyklomis: Kluwer, Springer, Elsevier?

Yra esminis skirtumas tarp IEEE ir didžiųjų leidybos koncernų, kurie publikuoja daug žurnalų ir pelną dalijasi su akcininkais. Neturime akcininkų, tik dalyvių. Pritraukiame savanorius. IEEE gaunamas pelnas atitenka visuomenei, pvz., studentams, nustatant jų publikacijoms simbolinę kainą, remiant jų dalyvavimą konferencijose ir papildomą lavinimąsi. Mūsų organizacija tam tikra prasme yra pasaulinė visuomenė.

Ar dar leidžiate popierinius žurnalus? Kaip vyksta elektroninė leidyba?

Popierinių leidinių era baigiasi ir, matyt, greitai jau nieko nespausdinsime. Dominuos XML formatai, labai patogūs ir lankstūs – medžiagą galima grupuoti, rūšiuoti, viską surišta, įskaitant ir nuorodas į šaltinius, prieinamus vienu pelės spragtelėjimu. Į XML formatą keičiame ir senesius leidinius, nes šis formatas patogus ir leidėjui, ir autoriui, ir skaitytojui.

Ar jūsų leidiniai atviri?

Taip, bet tai yra tam tikras iššūkis, nes dar nėra modelio, kuris išliks ir ateityje. Autoriai rašo straipsnius, kad juos cituotų. Kai juos publikuojame klasikiniame žurnale, jis prieinamas tik prenumeratoriams, tad ribojamas straipsnių prieinamumas ir cituojamumas. Autorius gali pakeisti situaciją, apmokėdamas atvirą straipsnio prieigą. Tada straipsnis žurnalo internetiniame puslapyje bus prieinamas visiems ir visada. Moka ne skaitytojas, bet straipsnio autorius. Dabar atvira prieiga IEEE žurnale kainuoja nuo 1350 iki 1750 dolerių.

Ne kiekvieno kišenei tokios išlaidos.

Tada reikia susitaikyti, kad tekstas atiduotas leidėjo dispozicijai ir bus prieinamas tik žurnalo prenumeratoriams.

Ar publikacijos atviros prieigos kaina nestabdo mokslo žinių plėtros?

Daugelyje šalių ši kaina nėra neįveikiama kliūtis. Ir problemos tikrai nėra, kai mokslininkų kolektyvas vykdo kelių šimtų tūkstančių metinio biudžeto projektą. Nors maždaug prieš 5–8 metus atviros prieigos galimybė buvo sutikta su entuziazmu, dabar

Elektros ir elektronikos inžinierių instituto veikla Lietuvoje

Elektros ir elektronikos inžinierių instituto (IEEE) Lietuvos skyrius (<http://www.ieee.lt>) įsteigtas 2004 m., tačiau pavienių IEEE narių Lietuvoje buvo ir anksčiau. Dabar skyrius vienija per 100 narių, 8 iš jų yra vyresnieji nariai.

2002 m. VGTU Elektronikos fakultete įsteigtas pirmasis Baltijos šalyse IEEE studentų skyrius.

Dabar IEEE Lietuvos skyriuje veikia trys IEEE draugijų padaliniai:

- Antenų, elektroninių įtaisų ir mikrobangų jungtinis padalinys;
- Signalų apdorojimo, skaitinio intelekto ir ryšių jungtinis padalinys;
- Edukacijos padalinys.

2012 m. pabaigoje IEEE nariai-absolventai įsteigė GOLD (angl. Graduates Of Last Decade) bendraminčių klubą, dabar jam vadovauja VGTU Elektronikos fakulteto doktorantas Darius Plonis.

IEEE Lietuvos skyrius aktyviai remia Lietuvoje ir už jos ribų vykstančias tarptautines konferencijas bei mokslinius seminarus, organizuoja narių suvažiavimus. Tokie renginiai jau vyko ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje, Latvijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Kinijoje, Taivanyje, Maroke. IEEE Lietuvos skyrius skatina jaunuosius mokslininkus: apdovanoja geriausių mokslinių straips-

Lietuvos ir Baltarusijos Elektros ir elektronikos inžinierių instituto skyrių moksliniame seminare Minske, prof. Dalius Navakas centre

nių ir geriausių magistro tezių autorių. Skyrius taip pat remia elektronikos ir informatikos entuziastų veiklą: organizuoja tarptautinius robotų mūšius ir „IEEE Xtreme“ programavimo konkursus bei apdovanoja jų nugalėtojus.

IEEE Mikrobangų draugija 2012 m. IEEE Lietuvos skyriaus Antenų, elektroninių įtaisų ir mikrobangų draugijų jungtinį padalinį pripažino aktyviausiu metų Mikrobangų draugijos padaliniu pasaulyje.

VGTU prof. Dalius Navakas, IEEE Lietuvos skyriaus pirmininkas

Elektros ir elektronikos inžinierių instituto Lietuvos ir Lenkijos skyrių moksliniame seminare Vilniuje

nėra masinio siekio apmokėti atvirą prieigą. Tad didžiąją dalį straipsnių publikuojame tik prenumeratoriams.

Ar JAV valstybės finansuotų mokslinių tyrimų rezultatai turi būti skelbiami atvira prieiga?

Dabar tokios prievolės nėra. Tačiau toks reikalavimas taikomas biologijos ir medicinos mokslų darbams, kuriuos finansuoja beveik vien valstybė, t. y. mes – mokesčių mokėtojai. Tie mokėtojai domisi naujais vaistais ir gydymo metodais. Netgi atsirado visuomenės

spaudimas, kad po tam tikro laiko, pvz., 6 mėnesių, visi straipsniai būtų atvėti. Nors, tarkime, kieto kūno fizikos ar informatikos srities straipsniai visuomenės tiek nedomina, manau, kad panašus atvirumo principas, kiekiek vėluodamas, įsigalios tikslųjų ir technikos mokslų srityse.

Europos Komisija nusprendė, kad nuo 2016 m. straipsniai, skelbiantys valstybės finansuotų tyrimų rezultatus, turės būti skelbiami atviros prieigos pavidalu.

Einame ta kryptimi, bet viską le-

mia rinka. Jei autoriai mokės, atversime prieigą. Jei to nebus, liksime prie prenumeratorių.

Ar manote, kad mažai žinomo pasaulyje universiteto autorius gali išspausdinti straipsnį gerame tarptautiniame žurnale?

Mokslo leidinių pasaulis yra visiškai atviras, sakyčiau, ypač demokratiškas. Jei kas parašys tikrai gerą straipsnį, tai net pats žinomiausias žurnalas priims jį nepriklausomai nuo autoriaus darbovietės.

Ar verta stoti į IEEE?

Be mažiausios abejonės. Narystė leidžia kelti kvalifikaciją, skaityti naujausią literatūrą. Mūsų organizacijos autonomija leidžia jos išskirtiems nariams vystyti mokslą ir kurti technologijas, kurios neseniai buvo tik mokslinės fantastikos objektas, o dabar vykdo mokslo ir technikos revoliucijas globalizuotame pasaulyje. Jau pusė IEEE narių gyvena ne Šiaurės Amerikoje.

JŲ DOMINO GEOLOGINIŲ SLUOKSNIŲ LOGIKA (3)

■ Atkelta iš 3 p.

buvo ištraukęs iš dėko jaunystės smuiką ir viešai sugrojęs? Juk jaunystėje smuikavo.

A. Grigelis. Šito nesu matęs. Įdomius prisiminimus paliko botanikas prof. Jonas Dagys, kuris kaip ir J. Dalinkevičius buvo Lietuvos MA narys korespondentas. Abu Vilniuje gyveno viename name – Savičiaus g. 13. Kieme laiptais pakilus į 2 a. Dalinkevičių buvo 7 butas, o Dagių priešais – 5 butas. Šeimos draugavo, kartu poilsiaudavo Palangoje. J. Dagys yra parašęs kelis fragmentus savo dienoraštyje apie Dalinkevičių. Apibūdina kolegą, bet nuosaikiai (prisiminimų apie Dalinkevičių taip pat paliko dukra).

ML. Kodėl ant Savičiaus g. 13 pastato, kur gyveno J. Dalinkevičius ir J. Dagys, sienos neatidengus lentos žymiams profesoriams? Šalia – Savičiaus g. 11 – M. K. Čiurlionio butas-muziejus.

V. Baltrūnas. Labiausiai tokios atminimo lentos reiktų Vilniaus universiteto Didžiojo kiemo žymiausių profesorių atminimo galerijoje. Tam būta pastangų, deja, nesėkmingų...

A. Grigelis. Šią mintį reiktų aktualinti ir pamėginti įgyvendinti. Juk kokia nuostabi pradžia jau padaryta – Naujojoje Akmenėje 2013 m. birželio 12 d. prie AB „Kalcitas“ pastato geologui Juozui Dalinkevičiui atidengtas paminklinis akmuo. Tai pirmasis viešas paminklas Lietuvoje geologui,

kurio atradimų dėka išvystė cemento pramonė ir išaugo naujas miestas.

ML. Juozo Dalinkevičiaus 120-osios gimimo metinės kaip tik ir teikia tokią progą – padaryti, ko ligi šiol nespėta arba nebuvo sąlygų padaryti. Metų pabaigoje išeisianti profesorui skirtoji knyga bus jam geriausias paminklas, bet svarbu ir Vilnių nuolat turtinti ženklais ir žymenimis, skirtais mūsų žymiesiems mokslininkams, jų darbams įprasinti. Dėkoju maloniems „Mokslo Lietuvos“ pašnekovams, kad pasidalijo savo žiniomis ir prisiminimais, o tai juk taip pat mūsų pagarbos žymiam geologui išraiška.

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Akademikas Algimantas Grigelis ir profesorius Valentinas Baltrūnas Ukmergės pašte laiko rankose jubiliejinius vokus skirtus Juozui Dalinkevičiui, ant kurių tuojau pat bus uždėti jubiliejiniai antspaudai

Pats laikas sugrįžti prie JUOZAPO VARŠEVIČIAUS asmenybės (3)

■ Atkelta iš 9 p.

Varševičiaus kelionių bent apytikrius maršrutus, būtų vertingas mokslo istorijos laimėjimas.

Varševičius buvo Trianos universitetas

ML. *Ar ne laikas prisiminti Juozapo Varševičiaus ryšių su garsiu Kolumbijos botaniku ir mediku Chose Jeronmu Triana?*

R. Šviedrys. Antrosios kelionės metu atvykęs į Kolumbiją 1851 m. Varševičius susitiko su vietiniu jaunu būsimuoju žymiu botaniku ir mediku Chose Jeronimu Triana (José Jeronimo Triana, 1828–1890). Abu Juozai, nors vienas rašėsi Josef, kitas Chose. Jau patyręs keliautojas Varševičius ir 16 metų už jį jaunesnis būsimas Kolumbijos botanikas. Tuo metu jis buvo Kolumbijos valstybinės sienos nustatymo su Venesuela komisijos narys, atsakingas už botanikos reikalus. Jie iš Bogotos keliavo į pietus ir vakarus, spėju, kad ta kelionė galėjo tęstis nuo 6 iki 8 savaičių.

Tai buvo pirma didelė Ch. J. Trianos kelionė į džungles, toliau iki 1856 m. jis kasmet vykdavo į ekspedicijas, per kurias surinko puikių įvairių augalų kolekcijų. Tyrinėjo papartinius augalus, augalų sistematiką, aprašė daugybę augalų rūšių, pagarsėjo ir kaip medikas. Moksle pagarsėjo labiau už mūsų Varševičių, bet visa tai bus vėliau, o 1851 m. kelionėje jis, 23-ųjų metų vyras, nors baigęs medicinos mokslus, tikriausiai dar mokėsi iš mūsų Varševičiaus. Drįsčiau net pasakyti, kad Varševičius buvo Trianos universitetas, perdavęs jaunajam kolegai savo žinias ir patirtį. Savo ruožtu kolumbietis Triana buvo puikus bendražygis sudėtingoje ekspedicijoje, kur galėjo Varševičiui perteikti vietinę patirtį.

ML. *Kuo ta ekspedicija buvo sudėtinga?*

R. Šviedrys. Kolumbijos teritorijoje Andai dalijasi į tris atšakas, vienoje iš jų 2600 m aukštyje yra Bogota. Manoma, kad Bogotos miestas išaugo buvusio vulkano vietoje, tad susisiekiama su miestu gan sudėtingas. Nusileidus žemyn į slėnį prasideda tropikai ir teka didžiausia Kolumbijoje Magdalenos upė, kurioje Varševičius vos nepaskendo 1853 m. Persikėlus į kitą Magdalenos pusę tenka vėl kopti aukštyn per centrinę Andų atšaką, kur labai pavojingas kelias per Kandijo (Quindio) tarpekį beveik 3400 m aukštyje, Tolimos ugnikalnio papėdėje.

Centrinę Andų atšaką teko kirsti Aleksandrui von Humboldtui ir Aimé Bonplandui kelionėje iš Bogotos į Kito (Quito) 1801 m. spalio mėnesį. Žmones per perėją nešdavo indėnai ant

specialių kėdžių pakabintų ant nešiko nugaros, nes arkliai tos perėjos negalėjo įveikti. Humboldtas atsisakė būti nešamas ir įtikino indėnus, kad jie geriau leistų jam ir Bonplandui eiti pėstiais, o indėnai perneštų jų svarbius instrumentus, augalus, knygas ir rankraščius.

Kelionė prasidėjo nuo Kuindijo (Quindio) perėjos. Po dviejų savaičių, jau kitoje perėjos pusėje, Kartago (Cartago) miestelyje pasirodė du basi, suplėšyti drabužiais, vyrai – Humboldtas ir Bonplandas. Kojos buvo žaizdotos, kūnai nusėti kraujosruvomis. Keliaudami jie ne kartą griuvo ir pavojingai paslydo, bet jų ūpas buvo puikus. Svarbiausia, jų instrumentai ir visa manta atkeliavo saugiai.

Kelionėje Humboldtas ir Bonplandas matė ypatingų vaizdų – nepaprastai aukštų palmių miškelių, kurių jie

niekur kitur dar nebuvo matę. Dažnai jos siekė per 60 metrų aukštį. Sugrįžę į Paryžių keliautojai aprašė šią naują rūšį. Šiandien vaško palmė *Ceroxylon quindiuense* yra oficialus Kolumbijos medis.

Lygiai po penkiasdešimties metų Juozapas Varševičius ir José Triana keliavo tuo pačiu maršrutu. Šį kartą indėnai jiems nepadėjo. Keliukas buvo kiek platesnis, įveikiamas arkliais, palmių miškeliai vis dar stovėjo, tačiau kelionė per perėją vis tiek buvo sunki ir pavojinga.

Taigi nusileidus į kitą slėnį teka kita didelė upė – Kauka (Rio Cauca). Persikėlus per šią upę reikia vėl kopti per vakarinę Andų atšaką ir nusileidus žemyn keliauti per Dagvos (Rio Dagua) upę į Bonaventūrą. Šią sudėtingą kelionę Varševičius ir Triana įveikė per 6 savaites, pakeliui rinkdami

augalų pavydžius, sėklas ir pan. Keliaujant nuolat tenka išklysti iš kelio, leistis žemyn ir vėl ropštis aukštyn į kalnus. Pasiėkus džungles, atsiranda galimybė keliauti upe ir pasiekti Bonaventūros uostą. Bet ir ten juos pasitiko ne pyragai. Triana buvo pritaikęs gyventi kalnuose esančios Bogotos gan vėsaus klimato sąlygomis, o kelionėje jis atsidūrė neįprastoje tropikų aplinkoje. Pasijuto kaip Varševičius – Triana teko įveikti jį užpuolusias ligas, susirgo dėmėtąja šiltine ir maliarija, panašiai kaip pirmosios kelionės metu į Gvatemalą patekęs Varševičius. Triana grįžo į Bogotą vienas, gydėsi maždaug du mėnesius.

Pastebėsiu, kad ir Varševičiui nepasisekė – jis buvo apiplėštas, kai abu keliautojai nusileido žemyn nuo kalnų prie Bonaventūros miesto esančių džunglių ir jo keliai su Triana išsiskyrė. Mūsų kraštietis Bonaventūros uoste pasamdė laivą į Guajakilį Ekvadore, netrukus netoli nuo tos vietovės ir buvo apiplėštas. Neteko tyrimo priemonių, pinigų ir visų surinktų rinkinių.

ML. *Nuotraukoje Triana primena prancūzų revoliucionierių, su žandenuomis ir ryžtu akyse.*

R. Šviedrys. Grynas ispaniškas balto žmogaus kraujas. Labai simpatiškas vyras.

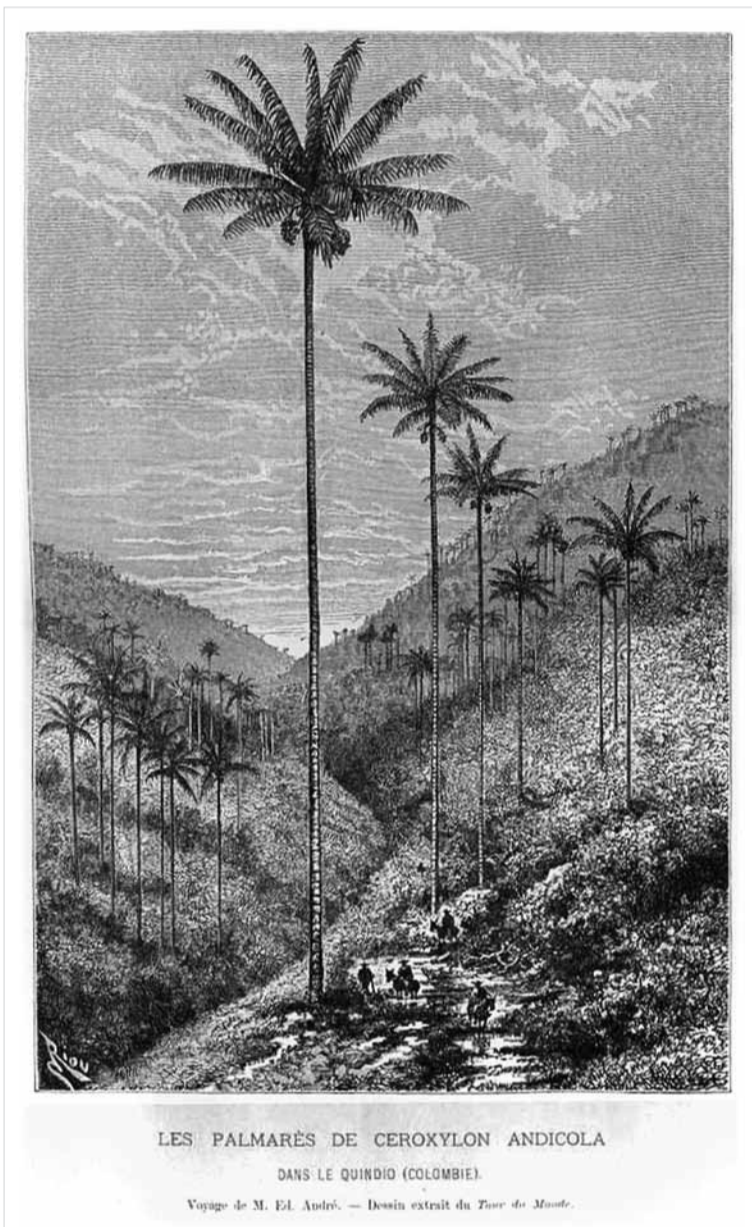
ML. *Ar Triana paliko savo kelionių aprašymą, prisiminimų?*

R. Šviedrys. Savo prisiminimuose Triana rašo sutikęs prūsų Varševičių... Mat šis atvyko iš Berlyno, o tuo metu vieningos Vokietijos dar nebuvo, ją sudarė atskirų žemių sąjunga. Įdomu, kad mūsų kraštiečio vardą Triana užrašė Julien (tariama Džulien). Tai aiški klaida. Kitas rašantis iš Centrinės Amerikos jį pavadino Aleksandru – kolumbiečiams europietiški vardai ir pavardės dažnai susipainioja.

Galima įsivaizduoti, kaip po sunkios kelionės dienos Varševičius pasakojo Trianai apie Aleksandrą fon Humboltą, kitus žymius keliautojus ir mokslininkus, su kuriais mūsų tėvynainį buvo suvedęs likimas. Spėju, kad Varševičius buvo antras europietis botanikas, su kuriuo Triana susipažino Kolumbijoje. Varševičius jam pasakojo apie Europos botanikos sodus, mokslo žurnaluose publikuojamus botanikai skirtus straipsnius ir kaip iš Pietų Amerikos į Europą išvežami augalai kataloguojami, sisteminami, įvertinami.

José Jerónimo Triana (1828–1890) garsus botanikas ir medikas iš Kolumbijos

Tokios vaško palmės (*Ceroxylon quindiuense*) aprašė Aleksandras Humboldtas, o po 50 metų Juozapas Varševičius tuo pačiu maršrutu pro jas keliavo (ilustracija iš *L'illustration horticole*, vol. 25: p. 175 (1871))

Lygiai po penkerių metų, kai baigėsi Trianos kaip valstybės sienos nustatymo komisijos nario kontraktas, jis gavo kitą pasiūlymą – važiuoti į Europą, parengti spaudai ir publikuoti bent dalį savo herbariumų. Už tai jam buvo pažadėta dvejus metus mokėti atlyginimą. Pusę savo surinktų herbariumų jis paliko Kolumbijos valdžiai, o 35 tūkst. augalų išsivežė į Paryžių. Kolumbiečiams sunku išmokti vokiškai, daug lengviau prancūziškai, todėl jis pasirinko Paryžių, o ne Berlyną, kaip jam tikriausiai rekomendavo Varševičius. Dar pasakysiu, kad prieš kelionę į Paryžių Triana vedė žmoną jam pagimdė net 15 vaikų.

ML. *Ne veltui Paryžius pelnė meilės miesto šlovę.*

R. Šviedrys. Paryžiuje Triana bandė publikuoti savo herbariumus, rašė mokslinius straipsnius, parašė solidų mokslinį veikalą, bet Kolumbijoje prasidėjo pilietinis karas. Nutrūko jam skirtas finansavimas, tad Triana buvo visai riesta. Laimei, vienas Kolumbijos generolas, buvęs šalies prezidentas, sugebėjo jį įtaisyti į Kolumbijos konsulo Paryžiuje pareigas. Bet tada liko mažiau laiko botanikai, nors Triana galėjo važinėti į gelių parodų atidarymus Amsterdame, Londone. Į Madridą nuvyko publikuoti surinktos medžiagos apie Kolumbijos medžių rūšis, kurių žievė gydo nuo maliarijos. Tai chininmedis (lot. *Cinchona*). Pietų Amerikos tropikuose auga apie 40 rūšių chininmedžių. Kadaiše jėzuitų atvežtoji į Europą chininmedžių žievė tapo nepakeičiama gydymo priemone nuo maliarijos, skausmo ir karščiavimo.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Lietuvos mokslininkų laikraščio „Mokslo Lietuva“ projektui „Mokslui, kultūrai, visuomenei“ vykdyti Spaudos, radijos ir televizijos rėmimo fondas 2013 m. skyrė 65 tūkst. Lt.

„Mokslo Lietuvos“ redakcija

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas
Stilistė Jurgita Radzevičiūtė
Dizainerė Jūratė Kemeklytė Bagdonienė

Patarėjai: Jonas Jasaitis, Antanas Kulakauskas, Vladimiras Novosadas, Jonas Puodžius, Alfonsas Ramonas, Juras Ulbikas, Edmundas Kazimieras Zavadskas.
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 01118 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel. (8 5) 212 1235.
Laikraštis internete: <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva>
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei nei visada joms pritaria. Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://mokslasplus.lt/mokslo-lietuva> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“. Laikraštis platinamas tik prenumeratoriams ir redakcijoje.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Petro ofsetas“
Savanorių pr. 174D, LT-03153, Vilnius
Tiražas 550 egz.